

Korta byxor, slöjor och skägg

- Muslimer, det svenska samhället och interaktion

Amanj Aziz

Examinator: Ann Towns

Handledare: Fredrik Sjögren

Kandidatuppsats i Statsvetenskap 15 hp

Institutionen för ekonomi och informatik

Högskolan Väst

Vårterminen 2010

Abstract

This paper deals with the question of prejudice, Muslims and interaction. It is conducted by interviews in which respondents answered questions concerning their perception of Muslims based on their interaction level. Previous research says that the socially constructed image of Muslims is negative, and that this image is upheld by the society, including the film industry. As a framework to conduct this research, this paper uses Social Constructivism theory and Contact Theory. Contact Theory, introduced by Gordon Allport, says that interactions between groups reduce prejudice by groups interacting as equals and with common goals. These groups are described as ingroup and outgroup. This thesis is thus dealing with how the interaction of the respondents affect the perception they have of Muslims in Sweden. The conclusion is that the interaction between Muslims and the respondents affects the perception they have of Muslims. The respondents who had regular contact with Muslims, do not perceive the Muslim group in negative terms.

Keywords: muslims, islam, Sweden, contact theory, social constructivism, prejudice

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar frågan kring fördomar, muslimer och interaktion. Undersökningen sker genom en intervjuundersökning där respondenterna får svara på frågor som berör deras syn på muslimer utifrån deras interaktionsnivå. Tidigare forskning säger att den socialt konstruerade bilden av muslimer är negativ, och att den upprätthålls av samhället, däribland filmindustrin. Som ramverk för att undersöka detta används socialkonstruktivismen och kontaktteorin. Kontaktteorin, som introduceras av Gordon Allport, säger att interaktion mellan grupper minskar fördomar genom att grupperna interagerar som jämbördiga och med gemensamma mål. Dessa grupper beskrivs som ingroup och outgroup. Uppsatsen behandlar således om interaktionen hos respondenterna påverkar perceptionen de har av muslimer i Sverige. Slutsatsen är att interaktionen hos respondenterna påverkar uppfattningen de har av muslimer. De respondenter som hade regelbunden kontakt med muslimer, uppfattade inte gruppen i negativa termer.

Erkännanden

Jag vill först och främst tacka respondenterna som har ställt upp och bjudit på sig själva i utbyte mot en trevlig pratstund. Av över 60 personer tillfrågade ställde ni upp! Tack!

Sedan måste jag självklart tacka min handledare Fredrik Sjögren, som är en man med otroligt mycket tålamod och stor förståelse. Tack för alla guidningar och tillrättavisanden!

Min familj, speciellt min mamma som haft tålamod med att jag hade ockuperat köksbordet med alla mina böcker dygnet runt i över en månad. Min pappa för att ha gett mig utrymmet att studera, och min lillebror för de sköna pauserna med PlayStation. Tack även de vänner som uppmuntrat mig i mina studier! Tack!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract.....	2
Sammanfattning.....	3
Erkännanden.....	3
Tabeller och figurer	5
1. Inledning och utgångspunkter	6
2. Teoretiskt ramverk och tidigare forskning.....	9
Den Konstruerade bilden av Muslimer	9
Synen på Muslimer.....	12
Kontaktteorin.....	14
Analysschema.....	17
Syfte	18
Frågeställningar och Hypotes.....	19
3. Metod	20
Objektivitet, validitet och reliabilitet.....	20
Intervjupersonerna	22
Intervjuerna	24
Etiska problem	25
4. Berättelser och interaktion	27
Temperamentslösa och laglyda - Svenskar, svenskhet och invandrare	27
Korta byxor, skägg och slöjor - Muslimer och det svenska samhället	34
Synen på muslimer och låg nivå av interaktion.....	34
Synen på muslimer och hög nivå av interaktion	41
5. Konklusion	45
Bilagor	47
Referenser	49

TABELLER

Tabell 1: *Analysschema* 17

Tabell 2: *Intervjupersonerna* 23

Tabell 3: *Resultat* 47

FIGURER

Figur 1: *Svenskhet, svensk och invandrare* 33

1. Inledning och utgångspunkter

MEDBORGARSKAPETS INNEBÖRD ÄR under förändring; ständig rörelse över kontinenterna har luckrat upp begreppets monokulturella betingelse och raserat den idylliska föreställningen om att ett land består av ett homogent folkslag. Begreppet är inte längre kopplat till en kultur, en etnicitet, en religion eller liknande. Idag kan folk som talar arabiska, swahili, japanska eller portugisiska hävda att de är briter, svenskar, danskar eller finländare. "Den vita mannens" identitet är inte längre separat från mörkhyade ursprungsafrikaner eller kineser.¹

I Sverige 2008 bodde enligt Statistiska Centralbyrån (SCB) 1 526 177 personer med utländsk härkomst, med det menat personer som är födda utomlands eller i Sverige med två föräldrar som är födda utomlands.² Många är första generationens invandrare och många är barn till dessa. Majoriteten av dessa personer bor i segregerade områden i storstäderna, och många invandrarföreningar har skapats i dessa stadsdelar som, i det närmaste, kräver sin rätt att vara och bevara sitt kulturella arv, må det vara språk, dans, religion eller annat. En av dessa stora grupper som sammankopplar många etnicitetsgrupper i samhället är den muslimska gruppen, som dragit till sig stor uppmärksamhet under de senaste åren, inte bara i Sverige, utan i alla västländer. Muslimers position och situation i Väst har attraherat akademiker, politiker och debattörer till att diskutera framförallt framtiden för de personer som har en muslimsk bakgrund i de givna länderna. Forskare har påpekat att muslimer tenderar att vara offer för diskriminering och att muslimer har utsatts för fler hatbrott efter 11 september attackerna i USA.³

Den muslimska slöjan, *hijab*, har diskuterats enormt och muslimska kvinnor som bär plagget menar att de stött på motstånd, förvåning och kritik ute i samhället. Muslimska kvinnor som bär detta plagg upplever att de har svårare att få jobb och att samhället tittar på de med misstänksamhet.⁴ Slöjan har varit ett mycket omdebatterat ämne, och om inte den mest centrala delen av debatten när det gäller islam och muslimer.⁵ Katherine Smits påstår att motståndet mot hijab grundar sig i, inte endast i moraliska frågor, utan i komplexiteten av identitetspluralism i samhället.⁶ Muslimska män framställs oftast som förtryckare och den muslimska kvinnan som förtryckt, och dessa upplevs av personer som förespråkar en mer restriktiv politik gentemot muslimska seder, som icke-förenliga med demokratiska och liberala värderingar.⁷

¹ Se bl a Oliver och Heater (1994) eller Kymlicka (1998)

² SCB, *Befolkning* (2008)

³ Se Young (2007), Malm (2009), Ramadan (2004), Gottschalk och Greenberg (2008)

⁴ Hussain (2000), sid 96-97

⁵ Smits (2005), sid 122

⁶ Ibid

⁷ Smits (2005), sid 123

1995 gjordes en undersökning bland danska populationen av två statsvetare, Lise Togeby och Oystein Gaasholt, som syftade till att försöka förstå den danska attityden till invandring och invandrare.⁸ Deras forskning visade att ungefär 85 procent av den etniska danska gruppen inte hade någon social interaktion med invandrare, och lika många hade en fördomsfull inställning till invandrare. 37 procent angav att de inte ville ha en muslim som granne, och 64 procent svarade att de inte skulle vilja att en nära släkting gifte sig med en muslim. När frågan om giftermål modifierades från muslim till ”person med annan etnisk bakgrund”, sjönk motviljan med mer än hälften. Detta understryker den särskilda ställningen som muslimer har som utsatt minoritet, och varför det är viktigt med vidare forskning. I Danmark har även den politiska arenan kommit att bestå av anti-islamiska, härefter refererat till som *islamofobiska*, känslor, delvis på grund av Dansk Folkeparti, som innehar 25 av de 179 mandat som finns i det danska Folketinget.⁹ Partiet leds av den islamkritiska Pia Kjaersgaard som är känd bland annat för att ha sagt att muslimer kommit till Danmark för att ta över och att muslimer inte är intresserade av att bli danska, ”Deras traditioner hör hemma i den mörka medeltiden”.¹⁰ Visar danskarnas attityder gentemot muslimer att interaktionen är en pusselbit för hur olika samhällsgrupper konstruerar bilden av varandra?

Bilden av muslimer i Europa upplevs ha blivit mer negativ.¹¹ Reaktionen mot karikatyrpubliceringen i Danmark, mordkomplott mot både Jyllandspostens redaktör och Lars Vilks (som ligger bakom teckningarna *Rondellhunden*) och debatter om religiös extremism har färgat av sig på befolkningen.

I Sverige har frågan aktualiserats och blivit en het debattfråga bland annat på grund av Sverigedemokraterna (SD). Partiet har arbetat flitigt med att kritisera islam och varnar för den ”islamisering som sker av Sverige”.¹² SD:s popularitet har samtidigt ökat, och har under de senaste månaderna varit över de fyra procent, i opinionsundersökningar, som behövs för att komma in i den svenska riksdagen.¹³ Vissa, bland andra forskare och det dåvarande Integrationsverket, hävdar att en stigmatisering sker av muslimer i bland annat media, som har lett till ökade klyftor och att muslimer är offer för främlingshat och diskriminering.¹⁴ Detta kan förstås i ljuset av det ökande stödet för SD, som antagit en stark anti-islamisk ställning. Samtidigt menar bland andra Peter Hopkins att den offentliga diskursen tenderar att luta sig mot att islam

⁸ Togeby and Gaasholt (1995)

⁹ Folketinget (2010), *Dansk Folkeparti*, Informationsark

¹⁰ Hussain (2000), sid 96-97

¹¹ Gottschalk och Greenberg (2008)

¹² Malm (2009), sid 7 ff

¹³ Väljarindex, SVT (sammanlagt medelvärde av alla ledande opinionsmätningar).

¹⁴ Se Young (2007), Petersson (2006) och Integrationsverkets Rapportserie (2006)

inte är kompatibelt med det västerländska samhället och den västerländska mentaliteten.¹⁵ Hopkins skriver att problemet ligger i att man sätter upp *islam* mot *väst* och *segregation* mot *integration*, som motsatspar. Hopkins menar att akademisk forskning behövs för att bryta ner dessa binärer som förhindrar utvecklandet av ett mer öppet, rättvist och tolerant samhälle. Det är också emellertid noterbart, (som jag kommer att skriva om och utveckla senare) att den muslimska delen av befolkningen bor och verkar oftast avskilt från de som hyser negativa känslor gentemot dem.¹⁶ Detta kan kantas med att, som Hopkins skriver, det västerländska samhället har intagit en position av överlägsenhet som tenderar att krocka med andra gruppers självbild.¹⁷ Som exempel kan vi ta Silvio Berlusconi, den italienske presidenten, som strax efter 11 september attackerna sa:

Vi kan inte placera alla civilisationer på samma nivå. Vi måste vara medvetna om vår överlägsenhet, om den västerländska civilisationens överlägsenhet. Västerlandet kommer att fortsätta att ”förvästliga” och underkuva andra folk. Vi har redan lyckats göra detta med kommunistvärlden och en del av den muslimska världen.¹⁸

Detta är symptom på att man skapar bilden av ”den andre” som en främling, som inte passar in och utmynnar i att man inte känner ”den andre”. Hopkins påstår då att medvetenheten om den multitud av inriktningar som finns bland västvärldens muslimer blir försummad och muslimer blir istället offer för stereotyper.¹⁹ Denna uppsats avser således att behandla om dessa stereotyper existerar i ljuset av brist på intergruppskontakt, det vill säga interaktion, mellan muslimer och icke-muslimer.

¹⁵ Hopkins (2009), sid 27 ff

¹⁶ Denna diskussion kommer att behandlas i teoriavsnittet, där bland annat *Integrated threat theory* och *Kontaktteorin* beskrivs ytterligare.

¹⁷ Hopkins (2009), sid 27 ff

¹⁸ Citat gjort 26 september 2001 ur Larsson (2006), sid 13

¹⁹ Hopkins (2009), sid 30

2. Teoretiskt ramverk och tidigare forskning

ATT SAMEXISTERA MED olika kulturer och etniciteter i samma samhällskontext brukar beskrivas som problematisk och framförallt friktionsfyllt. Medan vissa intar en mer optimistisk förhållning till situationen och föreslår mångkulturella samhällen, klamrar sig andra fast vid fosterland. Är kontakten grupper emellan avgörande för hur man uppfattar varandra?

DEN KONSTRUERADE BILDEN AV MUSLIMER

UTGÅNGSPUNKTEN I SOCIALKONSTRUKTIVISMEN är att vår verklighet är socialt konstruerad.²⁰ Vad vi vet och vad vi kan, utgår från den sociala omgivning som omringar oss. Verkligheten är beroende av det språk som vi pratar och det som vi lärt oss sedan vi var små.²¹ Det är i mötet mellan människor som språket konstruerar bilder som definierar medlemmar och ”främlingar”. Om detta möte uteblir, konstruerar vi bilden av den andre genom den information som finns till hands, och det är därför intressant för denna uppsats att försöka förstå i vilken kontext bilden av muslimer är konstruerad, utan att jag själv definierar *muslimer*. Det jag är intresserad av är *hur andra definierar gruppen muslimer och vad de förknippar med islam beroende på deras interaktionsnivå med andra etniska grupper*. Att uppfattningskonstruktionen av muslimer är intresseväckande är för att det är en kontroversiell grupp som förknippas med friktion när det gäller att ge upp religiösa uttryck eller seder. Som Ziauddin Sardar skriver i boken *Muslims Spaces of Hope* är muslimer den grupp som associeras med självsegregering och problem.²² Samtidigt, skriver han, hyllar man och uppmuntrar man kineser som bygger *Chinatowns* runt om i västvärlden, utan att se den segregationen som ett problem.²³ I sin forskning menar Sardar att perceptionen av muslimer ligger till grund för att man sammankopplar muslimer och problem. Att man *antar* att muslimer gillar att vara åtskilda och segregerade med egna institutioner skapar de egentliga problemen och splittrar befolkningen i ett ”vi och dom” tänkande. Han skriver att när andra grupper som judar eller kineser vill främja sin egen kultur, så blir det inte ett samhälleligt motstånd, men när muslimer aspirerar för att bevara sin kultur, etiketterar man det som ett problem.²⁴ Detta är enligt honom på grund av den ökande *islamofobin*, som han definierar att vara ”den irrationella rädslan för muslimer och islam för att det påminner om de historiska minnen av islam som en konkurrent och en fientlig civilisation”. Sociologen Zan Strabac och statsvetaren Ola Listhaug

²⁰ Wenneberg (2000), sid 12

²¹ Ibid

²² Sardar (2009), sid 13

²³ Ibid

²⁴ Ibid, sid 14

menar att det finns fyra föreställningar som är primära och som är hörnstenarna i islamofobin. Dessa är utan inbördes ordning (1) *Muslimerna som hotande mot västvärlden genom muslimska stater och dess militär*, (2) *Muslimerna är extremister och farliga*, (3) *Hotet mot demokratin genom att religiösa personer får allt mer politisk makt* och (4) *Islam bidrar till att kvinnor förtrycks*.²⁵ Enligt Strabac och Listhaug bottenar allting i att många i väst tror på att det är en "clash of civilization" mellan islam och den västerländska traditionen.

Göran Larsson skriver i sin essä *Muslimerna Kommer!* hur han en dag efter publiceringen av karikatyrerna i Danmark och de muslimska motreaktionerna blir uppringd av en kvinna som frågar "Kommer muslimerna nu?".²⁶ Hon hade sett demonstrationer på nyheterna och hört Usama bin Ladins namn nämnas, och var rädd för att "muslimerna var på väg till hennes stad". Vad som hade undgått henne var att muslimer redan fanns i hennes stad, obemärkta för henne. Larsson beskriver händelsen som ett fall av islamofobi och säger att det kan definieras som *rädslan för och hatet mot islam och muslimer*.²⁷ Denna islamofobi matas, enligt Gottschalk och Greenburg, inte enbart av media, utan även av filmindustrin. När filmen *Belägringen* (originaltitel *The Siege*) släpptes 1998 var det röster som höjdes på grund av den bild av muslimer som filmen visar. Gottschalk och Greenburg skriver att filmens handling, en hängiven muslim som är en hänsynslös terrorist utan några som helst medmänskliga attribut, implementerade bilden av muslimen som farlig och fientlig gentemot det västerländska samhället.²⁸ På senare tid har även olika serier framhållt den här bilden. Serier som *NCIS* och *På heder och samvete* (originaltitel *JAG*) innehåller oftast sekvenser som handlar om terrorister som har en muslimsk bakgrund. Gottschalk och Greenburg menar på att dessa filmer görs utifrån vad samhället definierar. Dessa bilder är innan filmen skapas redan konstruerade i samhället.²⁹ "Den andre" är definierad och stärks av filmindustrins framhållning, det vill säga att "den andre" brister i moral, återhållsamhet och civilisation.³⁰ Gordon Allport skriver i sin forskning *The Nature of Prejudice* att dessa fördomar är baserade på felaktiga och orubbliga generaliseringar, och att syftet med dessa fördomar är att definiera *normalt* genom att peka på det som avviker från föreställningen "normalt".³¹

Genom den diskuterade litteraturen finner vi belägg på att muslimer innehar en speciell position bland invandrare, starkt betonad av den tidigare nämnda danska exemplet, som har lett till en konstruerad stigmatisering av muslimer i västerländska samhällen enligt tidigare forskning.

²⁵ Strabac och Listhaug (2007)

²⁶ Larsson (2006), sid 6

²⁷ Ibid, sid 10

²⁸ Gottschalk och Greenburg (2008), sid 61 ff

²⁹ Ibid, sid 63

³⁰ Ibid

³¹ Allport (1979), sid 9

Dessa idéer och tankar om muslimer sprider sig som ”ringar på vattnet” i samhället, där människan utgör en social produkt och samhället en mänsklig produkt, som i symbios externaliserar dessa åsikter till personer som tidigare inte kommit i kontakt med problematiken.³² Wenneberg skriver

[M]änniskan av naturen har en benägenhet att utforma vanor. Dessa vanor blir efter hand externaliserade, vilket betyder att vanorna sprider sig som ringar på vattnet till andra människor som själva inte varit med om att forma dessa. Därmed uppstår institutioner som sträcker sig längre ut i samhällen än till bara två människors vanor. Samhället består av ett stort antal sådana institutioner (samhället är en mänsklig produkt). När människor föds in i samhället är dessa institutioner redan för handen.³³

Den sociala verkligheten blir därför något som inte endast existerar i samhället utan även inom varje person som delar den uppfattningen.³⁴ Som exempel kan vi ta Allport som skriver om en kanadensisk samhällsvetare vid namn S.L. Wax som 1948, då fördomarna mot judar var på sin topp, skickade två brev till 100 olika resmål med hotell i hundratals, den ena signerat med namnet Lockwood, som är ett typiskt kaukasiskt namn, och det andra med Greenberg, som är ett namn vanligt bland judar. Till Lockwood erbjöd 93 procent av hotellen logi, medan Greenberg endast fick svar från 36 procent.³⁵ Hotellen hade således avvisat Greenberg endast på grund av hans namn, som indikerade att han var jude, och den etablerade och utspridda bilden på den tiden gjorde judar till oönskade gäster. Att alla hotell hade haft dålig erfarenhet av judar är föga troligt, men den socialt konstruerade av judar var så pass normerande att man i 64 procent av fallen valde att inte erbjuda juden ett hotellrum.

Niclas Månsson skriver i *Varför finns det främlingar?* att betraktandet av människan som social, innebär att vid socialisationen skapas lyckade så väl som misslyckade bilder av individen.³⁶ De som placeras i den ”misslyckade bilden”, det vill säga individer och grupper, hamnar utanför den ”socialiserade föreställningen om vad det innebär att vara människa”. Dessa personer betraktas då som främlingar, som några som är underlägsna på något sätt. Månsson citerar den tyske filosofen Walter Benjamin som sa att barbarism endast kan förstås i ljuset av civilisationsprocessen, och på samma sätt menar Månsson att främlingen kan förstås; i ljuset av

³² Wenneberg (2000)

³³ Ibid, sid 71

³⁴ Ibid, sid 72

³⁵ Allport (1979), sid 5

³⁶ Månsson (2009), sid 20 ff

den sociala ordningen.³⁷ Att världen blir allt mer globaliserad har inte fört med sig mindre resistans mot andra folk, kulturer eller religioner. Globaliseringen tenderar att sammanföra alla marknader till ett stort ekonomiskt rum, men samtidigt förstärks gränserna för nationalstaten och det givna samhällets medlemmar, vilket stänger ute invandrare och flyktingar.³⁸ Indirekt, påpekar han, gör detta immigranter och flyktingar till främlingar som i ”relation till majoritetens kultur eller religion” förvandlas till ’det andra’; till ett problem. Månsson skriver:

Främlingars annorlunda egenskaper blir således ett problem för många av majoritetssamhällets medlemmar. När främlingar överskrider lokala eller nationella gränser uppfattas de som ett hot och förvandlas till en separat klass som inte anses tillhöra den plats de vistas på [...] Det är just föreställningen om ett hem som ligger till grund för etniskt och rasmässigt främlingshat och för tanken om främlingen som fiende.³⁹

SYNEN PÅ MUSLIMER

STUDIER VISAR ATT rasism, utsatthet och diskriminering har drabbat allt fler personer med utländsk härkomst efter 11 september attackerna i USA 2001.⁴⁰ Inte endast personer med muslimsk bakgrund har drabbats, utan även de som *uppfattas* vara muslimer. Enligt Larsson och Mattias Gardell beror bilden främst på stereotypering av muslimen som har lett till ökat våld gentemot muslimer och personer med utländskt utseende.⁴¹ Frågor som rör diskriminering och rasism har samtidigt blivit en allt hetare fråga både bland politiker men också i den offentliga debatten.⁴² En drivkraft i denna diskussion har varit populistiska partier med en kritisk hållning till invandring och speciellt muslimsk invandring.⁴³ De islamkritiska partierna har fått större maktutrymme genom att värva fler mandat i parlament runt om i Europa, och brukar oftast ett språk som tenderar att sluta i att man pratar om problem i samband med muslimer och invandring. Enligt *Integrationsbarometern 2005*, hyser en tillräckligt stor proportion av det svenska folket misstankar gentemot muslimer, och man upplever att vara muslim inte är ”svenskt”.⁴⁴ I en undersökning som dåvarande Integrationsverket genomförde 2005 bland den svenska populationen, uppgav 44,2 procent att de ansåg att Sverige inte borde släppa in fler invandrare. I samma undersökning svarade 23,9 procent att de kunde tänka sig rösta på ett parti som

³⁷ Månsson (2009), sid 21

³⁸ Ibid

³⁹ Ibid, sid 22

⁴⁰ Larsson (2006), sid 10

⁴¹ Ibid, sid 11

⁴² Integrationsbarometern 2005, sid 305 ff

⁴³ Ibid, sid 228

⁴⁴ Ibid

inskränkte på invandrares rättigheter.⁴⁵ Siffran var dock högre under 2002, 31,9 procent, efter 11-september attackerna. Undersökningarna gjordes på 2572 personer. Det kan tyckas att siffrorna inte är specifika för muslimer, men faktumet att procentantalet ökade med 8 procent efter att World Trade Center attackerna ägde rum visar på en relevans.

Bo Petersson poängterar att stereotyper av folk i öst, speciellt muslimer, är levande bland västerländska medborgare, mycket på grund av den värld som 11-september attackerna lämnat efter sig.⁴⁶ Man ser icke-västerländska personer som kaosbringande och icke-förenliga med liberala värderingar. Denna stereotyp påverkar de personer som bor i Sverige och som man förknippar med de bilder man ser i media om bombningar, krig och upplopp. Dessa bilder är socialt konstruerade och bör ”bli dekonstruerade, omkonstruerade och återbekräftade där beständighet eller förändring behövs”.⁴⁷ Petersson skriver att dessa stereotyper, ”frozen images”, inte kommer genom en direkt bekantskapskrets men de personer man hyser fördomar om, utan är vanligtvis hörsägen och rykten från utbildningar, media eller släkt och vänner.⁴⁸ Enligt Petersson beror det i allmänhet på att det är lättare att konstruera bilden av den som *inte* är medlem i gruppen än att definiera vad det innebär att vara medlem.⁴⁹ Detta kan man se, både senare i denna studie och i tidigare forskning, där definitionen av en viss kultur och dess yttringar inte är så självklara och inte så enkla medan det uppenbarar sig mycket enklare att säga att ”*Islam är inte en svensk religion*”.

Statsvetaren Welat Songur gjorde en intervju med 10 män födda på 40-talet och 10 män födda på 80-talet för att se hur bilden på muslimer ser ut bland svenska män. Anledningen till att han valde att intervjua just män var för att tidigare studier visat att män är mer fientligt inställda till muslimer än vad kvinnor är.⁵⁰ Songur kom fram till att de yngre var mer positivt inställda till islam och muslimer, medan de äldre var mer skeptiska. Medvetenheten hos de yngre om medias hantering och vinklig av nyheter gjorde så att de var mer negativt inställda till den bild som målats upp av media än vad deras äldre motpart var. Vad som dock var gemensamt för nästan alla deltagande var att de förknippade islam och muslimer med negativa företeelser. Songur skriver att de personer som hade mer interaktion med personer som var muslimer, var mer positivt inställda till muslimer, och var samtidigt mer medvetna om ”den rasism och diskriminering som är riktad

⁴⁵ Integrationsbarometern 2005, sid 235 ff

⁴⁶ Petersson (2006), sid 3

⁴⁷ Ibid, sid 25

⁴⁸ Ibid, sid 27

⁴⁹ Ibid, sid 31

⁵⁰ Integrationsverkets rapportserie (2007:03), sid 26 ff

mot muslimer”. Mötet, skriver han, verkar vara en pusselbit för hur de olika generationerna resonerar kring frågorna.⁵¹

Även Runnymede Trust i Storbritannien genomförde 1997 en attitydundersökning bland briter gentemot islam.⁵² Undersökningen visade att personer med lite kontakt med invandrare hade i allmänhet en stängd uppfattning om islam, det vill säga att man såg islam som något annorlunda, fientligt, barbarisk, sexistisk, underlägsen den västerländska civilisationen och våldsamt. Man tyckte även att islamofobi var legitim kritik av islam, och att islamisk kritik mot väst var oberättigad och kunde viftas bort. Personer med mer interaktion uppfattade islam som något mångfacetterad med inre olikheter. Man såg muslimer som jämbördiga partners och inte som underlägsna, men annorlunda. Man tyckte att kritik mot islam skulle kunna uttryckas, men med respekt och förnuft. Opinionsundersökningsföretaget Gallup gjorde en liknande undersökning bland 1007 amerikaner år 2006.⁵³ I undersökningen framgick det att 50 procent av de som inte kände någon muslim, tyckte att muslimer borde bära en speciell ID-handling med sig när de gick ut. 49 procent tyckte att det skulle finnas en speciell säkerhetsavdelning på flygplatser för muslimer och 31 procent sa att de inte ville bo granne med någon muslim. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia utförde en analys av brott begångna mot religiösa minoriteter i England under 2003, och enligt deras undersökning var 67 procent av brotten riktade mot muslimer.⁵⁴ Som jämförelse var 11 procent av brotten mot kristna och knappt 6 procent mot hinduer.

KONTAKTTEORIN

FÖR ATT ELIMINERA och minska fördomar finns en stor forskning på området som baseras primärt på Gordon Allports teori om kontakt, kontaktteorin, för att olika grupper i samhället bättre ska komma överens. Allport skriver att det som är givet från födseln – det vill säga ens föräldrar och släktingar, ens etnicitet och ens traditioner – tas för givet av värdpersonen.⁵⁵ Det är en del av personen, därför antas det vara det goda.

Redan från barnsben, skriver Allport, förstår vi att ”vi är några” och ”de är några andra”, det vill säga att vi är medlemmar i olika samhällsgrupper. Detta skapar ett automatiskt *vi* som definieras i kontrast till *dem* och de saker som skiljer oss åt. Det för denna uppsats till att definiera vad ”vi”, *ingroup*, och ”dem”, *outgroup*, är. Allport skriver att en *ingroup* kan definieras

⁵¹ Integrationsverkets rapportserie (2007:03), sid 26 ff

⁵² Runnymede Trust (1997:5)

⁵³ Gallup: Anti-Muslim Sentiments Fairly Commonplace (2006)

⁵⁴ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia: Muslims in the European Union (2006)

⁵⁵ Allport (1979), sid 29

simpelt, och möjligen vagt, med att säga att det är de som benämns som ”vi”; den grupp som är viktig för oss och som vi står upp för och med.⁵⁶ Vissa ingroups är man tvungna att kämpa för, medan andra är givna, som till exempel familj, kön⁵⁷ och kultur. Vad gäller muslimer i Sverige, menar många muslimer att de är svenskar samtidigt som de har starka band med sin religion.⁵⁸ Detta är en större kontext av ingroups eller möjligen ett fall av *referensgrupp*, som de relaterar till och vill vara medlemmar i. Denna referensgrupp är i detta fall svenskar. Allport menar att minoriteter i de allra flesta fall är tvungna att omvärdera sina åsikter för att bli inkluderade i majoritetssamhället vad gäller språk, normer, beteendekodex och lagar.⁵⁹

Det svenska ingroup som tidigare fanns på grund av den mindre komplexa och heterogena sammansättningen av befolkningen har utmanats av nya normer och värderingar. I Statens Offentliga Utredning (SOU) *Politikens medialisering* skriver man att begreppet *svensk* är komplicerat, men att medborgarskapet är det formella som inkluderar och exkluderar, det vill säga vem som är svensk och vem som inte är.⁶⁰ Utredningen menar att den sociala aspekten på svensk handlar om språk och uttal, klädsel och utseende.

Katarina Mattsson skriver i SOU 2005:41 att svenskheten och ”det svenska” blivit så pass aktuell som den är idag på grund av att samhället har blivit mer heterogent än förut.⁶¹ Hon kopplar tanken om svenskhet med det historiska rastänkandet, och säger att ”det annorlunda” har utmanat *vitheten* i Sverige. Hon delar upp begreppet i fem delar, utifrån vad samhällets olika tanke kategorier håller fast vid:

- **Svensk** genom att vara född i Sverige
- **Svensk** genom att erhålla medborgarskap
- **Svensk** som blodsband; det vill säga att båda föräldrarna är födda i Sverige
- **Svensk** som en kultur eller ett språk; att ha svenska som modersmål och att vara ”kulturellt svensk” (kristen, modern, västerländsk och hög utvecklingsnivå).
- **Svensk** baserad på utseende; att man har ett så kallat ”svenskt utseende”.

Således kan vi förstå att alla staket skyddar en insida från en utsida, det vill säga att en ingroup står i kontrast till en outgroup. Den franske biologen Felix Le Dantec insisterar i sin

⁵⁶ Allport (1979), sid 32

⁵⁷ Många genusforskare hävdar att kön inte är givet, utan även att den är socialt konstruerad. För enkelhetens skull så bortser vi från denna diskussion, och hänvisar istället till det biologiskt givna könet.

⁵⁸ Se textstudieförbundet Ibn Rushd.

⁵⁹ Allport (1979), sid 38

⁶⁰ *Politikens Medialisering*, SOU 1999:126, sid 151

⁶¹ *Bortom vi och dom*, SOU 2005:41, sid 139

forskning på att alla ingroups måste ha en fiende, en motsats, för att kunna existera.⁶² Le Dantecs syn är från den italienska filosofen Machiavelli som säger att en gemensam fiende stärker gruppen, och denna metodologi kan vi bland annat känna igen i Hitlers Tyskland, som enades på bekostnad av judar och andra oönskade folk. Allport skriver att det finns otaliga exempel på Machiavellis teori i praktiken, att det är ”frestande att acceptera den”.⁶³ En outgroup är således de som inte benämns som ”vi”.

Ingroup och outgroup diskussionen har således lett oss in på den huvudsakliga diskussionen om Kontaktteorin. Allport visar i sin forskning att genom vissa uppsatta kriterier och gemensamma mål kan grupper genom interaktion minska de spänningar som finns mellan dem. I sin forskning från 2006 testar Linda Tropp och Thomas Pettigrew kontaktteorin och kommer fram till att Allports teori reducerar fördomar och grupprelaterade problem.⁶⁴ Kontaktteorin bygger på att interaktion mellan grupper under förutsättningarna att vid mötet bedömas som jämbördiga, att man sätter upp gemensamma mål och att man samarbetar utöver gruppgränser. Uteblir denna interaktion är risken stor att fördomar fördjupas och utvecklar rasism hos individen menar Tropp och Pettigrew, som genom empiriska data visar att mindre interaktion ledde till en ökad skepsis mot andra grupper och en negativ perception av andra samhällsgrupper.

Allport visade dessutom att vita studenter (ingroup) som vistades bland svarta studenter (outgroup) i Södern i USA utan att sätta upp villkoren för att acceptera grupperna som jämbördiga, och utan att sätta upp gemensamma mål endast fördjupade fördomarna hos de vita studenterna, och våldet ökade trots att man beblandade de olika samhällsgrupperna. Detta innebar att fördomarna som grupperna bar med sig fick frodas utan någon åtgärd för att minimera och eliminera gruppskiljaktigheterna. Allports kriterier för kontaktteorin stärks ytterligare i detta exempel, och detta påvisar att negativ kontakt, det vill säga utan de kriterier som Allport satt upp, fördjupar intergruppsspänningar.

Pettigrew skriver i sin egen forskning att Allports teori dock kan berikas ytterligare, och att förutom att acceptera jämställdhet grupperna emellan, gemensamma mål och samarbete måste även kunskap räknas in.⁶⁵ Denna kunskap innebär kunskap om outgroups och deras yttringar, situation och kultur, som exempel. Pettigrew skriver att den nya kunskapen kommer att bidra till att vid kontakten korrigera de negativa tankarna man har och minimera fördomarna.⁶⁶

⁶² Allport (1979), sid 41

⁶³ Ibid

⁶⁴ Pettigrew och Tropp (2006)

⁶⁵ Pettigrew (1998)

⁶⁶ Ibid, sid 70

2008 gjordes en forskning på Utrecht University i Nederländerna med titeln *Prejudice towards Muslims in The Netherlands: Testing integrated threat theory*, som behandlar interaktion och vilken bild man har av den nederländsk-muslimska medborgaren.⁶⁷ Teorin är baserad (delvis) på kontaktteorin, och resultaten är snarlika de tidigare nämnda exemplen. Teorin evaluerar om fördomar baseras på bland annat rädsla. I forskningen frågades 1203 personer med en etnisk nederländsk bakgrund om bland annat vikten av kulturbevarande, om stöd till invandrarkulturer, om personerna i fråga kände några muslimer, om muslimer var ett reellt hot och om antalet muslimer försvarade för etniska nederländare att få ett jobb. Författarna skriver att ”en högre nivå av kontakt med muslimer har ett samband med mindre negativa stereotyper”, vilket visar kontaktteorins vikt i forskning av detta slag.⁶⁸ Deras forskning visar på att mer positiv kontakt raserar negativa föreställningar om muslimer och främjar ett bättre samhälle.

ANALYSSCHEMA

VID DENNA PUNKT i uppsatsen är det i sitt ställe att explicit uttrycka det som implicit skrivits tidigare; att denna uppsats avser att undersöka huruvida nivån av interaktion påverkar fördomar och perception av den svenskmuslimske medborgaren. Genom socialkonstruktivismen läggs det fram hur bilden är konstruerad vad gäller muslimer och hur samhället förhåller sig till den muslimska gruppen. Att koppla ihop detta med kontaktteorin ter sig nästan naturligt, som säger att ingroups och outgroups kan bryta ner spänningar genom att interagera.

Sålunda kan analysapparaten för denna uppsats konstrueras enligt följande:

	Den socialt konstruerade bilden av muslimer	
Interaktion	Inkluderande	Exkluderande
Hög interaktion	<ul style="list-style-type: none"> Hög interaktion har positiv påverkan på individen 	
Låg interaktion		<ul style="list-style-type: none"> Låg interaktion har negativ påverkan på individen

Tabell 1. *Analyschema*

Analyschemat ska läsas enligt teorierna som presenteras tidigare. Upprätthållandet av den socialt konstruerade bilden av muslimer som diskuterades tidigare beror på, som visat, interaktionsnivå grupper emellan. Det infaller därför passande att ha ett simpelt analyschema som avser att fånga

⁶⁷ González, Verkuyten, Weesie och Poppe (2008)

⁶⁸ Ibid, sid 676

det som denna uppsats ämnar undersöka, nämligen interaktionens påverkan på hur uppfattningen av muslimer är.

SYFTE

WILL KYMLICKA SKRIVER i *Mångkulturellt Medborgarskap* att medborgarskapets syfte ska vara att det förenar.⁶⁹ Medborgarskapet har ett integrerande syfte och kan således inte endast sammankopplas med en viss grupp i samhället. Om inte medborgarskapet fanns, skriver Kymlicka, skulle det inte finnas någon kraft som förenar den stora variationen av människor i våra liberala samhällen:

Medborgarskapet borde vara ett forum där människor överskrider sina meningsskiljaktigheter och tänker på alla medborgares gemensamma goda.⁷⁰

Att sedan den sociala delen av medborgarskapet, det vill säga majoritetssamhällets acceptans gentemot olikheter och andra kulturer, inte alltid är idealisk ter sig självklart; men samtidigt är ett negativt förhållningssätt destruktivt och försvårar integrationen in i det svenska samhället.

Syftet med denna uppsats är att belysa problematiken som uppstår i pluralistiska samhällen, och hur olika grupper kan förbättra sin position och därmed bidra till en välmående nation. I ett samhälle där många olika grupper existerar måste man hitta ett enkelt sätt att komma underfund med skiljaktigheter som finns grupper emellan, och inte se skillnader som något underlägset. Av de cirka 1,5 miljoner personer med utländsk härkomst som finns i Sverige, är en stor del muslimer. Huvudsyftet är att åskådliggöra vad för förutsättningar muslimer har hos majoritetssamhället, och vad för bra metoder som kan användas för att förbättra samhällets komposition och välbefinnande. Dessa orsaker strävar denna studie till att belysa, och hur dessa påverkar hur man konstruerar bilden av ”de andra”. Kymlicka talar om medborgarskapet som ett forum, vilket kontaktteorin abstrakt snuddar vid. Kommunikation och samarbete över gruppgränser har enligt tidigare forskning minskat fördomar och resistans. Gäller detta även i mitt fall?

Det är viktigt att förstå ur ett statsvetenskapligt perspektiv vikten av de bakomliggande orsakerna som försvårar för staten att sammanföra och integrera nysvenskar. Det är därför jag anser att kontaktteorin har en statsvetenskaplig relevans. Accepterad forskning behöver bekräftas för att bevara sin aktualitet i den vetenskapliga världen. Vidare stärker mer forskning hypotesens ställning och man kommer närmare sanningen än man tidigare varit. Genom mitt bidrag till den

⁶⁹ Kymlicka (1998), sid 72

⁷⁰ Ibid, sid 187

akademiska världen hoppas jag bidra med ”mer kött på benen”, det vill säga tillföra mer material till den redan existerande forskningen. Welat Songurs forskning som jag diskuterar på sidan 13 och 14 är begränsad till män, och min forskning stärker hans genom att ha med kvinnor bland de intervjuade. Andra länders exempel, så som det brittiska exemplet, eller det amerikanska som jag diskuterat, stärker min forskning, genom att visa att problematiken är global och inte enbart nationell.

Studien föreslår inga konkreta lösningar, för sådana finns inte, men man kan förhoppningsvis genom uppsatsen bli medveten om problematiken som skapas genom att ha ett negativt förhållningssätt till interaktion. Den offentliga attityden gentemot muslimer och islam har diskuterats, och det är genom denna grupp denna studie vill undersöka hur nivån på interaktionen påverkar just attityden. Därför bidrar även denna uppsats till statsvetenskapen det som i forskningen kan hänvisas till sociologin och socialpsykologin; det vill säga en ”gräsrotskontakt” och hur detta påverkar nationalstatens sammansättning och representation.

FRÅGESTÄLLNINGAR OCH HYPOTES

JAG HAR I tidigare avsnitt diskuterat relationen mellan interaktion och fördomar, och hur den socialt konstruerade bilden av muslimer är enligt tidigare forskning. Jag finner således det intressant att ställa följande frågor för min uppsats: *Vilka exkluderande och inkluderande uppfattningar om muslimer ger intervjupersonerna uttryck för, och påverkas dessa uppfattningar av deras grad av interaktion med personer som de uppfattar vara muslimer?*

Samtidigt måste man förstå att dessa frågor är nära relaterade med hur man definierar svenskhet och invandrare, så som diskussionen om ingroups och outgroups härleder till. Detta tankesätt finns hos individer, om inte grupper, i samhället och bör tas upp i ljuset av hur interaktionen påverkar attityden gentemot muslimer, som till mestadels är personer med utländsk härkomst. Det är då viktigt att först utreda dessa begrepp hos respondenterna. Alltså blir de initiala frågorna *Vad är svenskt och vem är svensk? Vem är invandrare?*

Jag utgår från hypotesen att mer social interaktion leder till bättre gruppsämja och att perceptionen av den svenskmuslimske medborgaren är mer positiv hos de som har hög interaktion med muslimer.

Analys-schemat (Tabell 1) sammanfattar utifrån teorierna att det finns en skillnad, beroende på nivå av interaktion, på vad man inringar som svenskhet och invandrare. Stämmer detta överens med intervjupersonernas definitioner?

3. Metod

DET EMPIRISKA UNDERLAGET för denna studie baseras på intervjuer som har gjorts under ungefär en månads tid i Göteborg med omnejd. Anledningen till att jag ansåg samtalsintervjuer vara det rätta verktyget för att undersöka de teoretiska begreppen är för att intervjuer ger mycket mer än bara statistiska åsikter, som till exempel i enkätundersökningar. Populationens åsikter ändras också över tid och tidsperiod, det vill säga, i vilken tidskontext de intervjuade befinner sig i. Dock ska tilläggas att de samtalsintervjuer som jag genomfört inte är renodlade samtalsintervjuer, utan en mellanform av samtalsintervjuer och frågeundersökningar, det vill säga en frågeundersökning med öppna frågor. Detta innebär att svaren inte har fasta svarsalternativ, som i en enkät. I *Metodpraktikan* skriver Esaiasson med flera att det förekommer dialog även i denna form av frågeundersökningar.⁷¹ Denna sorts av intervju är också ett bra redskap för att mäta svar som är oväntade, och som man kan utveckla genom följdfrågor; möjligheter som man inte har genom att använda endast tidigare forskning.⁷² Största skillnaden mellan samtalsintervju och min valda form av frågeundersökning med öppna frågor, är att jag har i princip frågat samma frågor till alla respondenter istället för att föra en interaktiv dialog med dem. På så sätt har jag kunnat se till att mitt teoretiska ramverk varit central i diskussionen.

Till skillnad från informantundersökning, som använder intervjupersonerna mer som ”vittnen”, fokuserar respondentintervjuer på den man intervjuar.⁷³ Sålunda är respondentintervjuer bättre lämpad för vad jag vill undersöka, det vill säga hur interaktionen påverkar perceptionen av muslimer hos varje person jag intervjuar. Esaiasson med flera skriver att vid ”en respondentundersökning är det svarspersonerna själva och deras tankar som är studieobjekten”.⁷⁴

OBJEKTIVITET, VALIDITET OCH RELIABILITET

OBJEKTIVITETEN HANDLAR OM att kunskapen man presenterar är fri från personliga fördomar eller intressen.⁷⁵ Man förhåller sig till det samhällsrelaterade etiska; det vill säga att man inte förvanskar eller snedvrider kunskapen som man har till hands. Objektivitet handlar alltså, i grund och botten, om att förhålla sig till kunskapen så som den presenteras och som Alasdair MacIntyre

⁷¹ Esaiasson m fl (2007) sid 258 ff

⁷² Ibid, sid 283 ff

⁷³ Ibid, sid 257

⁷⁴ Ibid, sid 258

⁷⁵ Kvale och Brinkmann (2009), sid 260

citeras, är ”objektivitet är ett moraliskt begrepp innan det är metodologiskt”.⁷⁶ Det är emellertid, som Kvale och Brinkmann skriver, svårt att påstå att forskningen i sig kan vara objektiv, när själva begreppet är så mångfacetterad, och att det handlar då om en subjektiv definition av objektivitet.⁷⁷ I samhällsvetenskapen påstår författarna att det inte sällan handlar om *intersubjektivitet*, det vill säga det överenskomna och förståelsen av kunskapen som finns till hands, antingen i forskarsamhället, eller mellan forskare och undersökningspersoner. Detta är viktigt att belysa på grund av de omständigheter som denna uppsats har skrivits under, så att läsaren enklare kan förstå och följa den process som jag arbetat utifrån. Genom att ha intersubjektiviteten i åtanke har jag tänkt på min position som forskare och hur maktsymmetrin har varit. Detta måste förstås i ljuset av att jag själv har utländsk bakgrund, vilket jag befarade skulle påverka resultaten innan jag påbörjade studien, och som jag sedan fick bekräftat under studiens gång. Dels märkte jag resistansen vid uppsökande av intervjupersoner, då jag bemöttes med misstänksamhet, och ibland väldigt tråkiga svar, dels så påpekade flera av de jag intervjuat att min utländska bakgrund både påverkat svaren och mötestider. En av de intervjuade, Daniel, sa:

När du skickade förfrågan om denna intervju öppnande jag inte mailet. Jag vet inte riktigt varför, men jag bara struntade i det... Hade du inte ringt så hade jag nog inte ställt upp. Hade du varit svensk hade mina svar säkerligen varit annorlunda...⁷⁸

Det fanns stunder respondenterna slappnade av och ”råkade försäga” sig under intervjuerna, det vill säga att de började prata om invandrare, inte på det politiskt korrekta sättet, utan refererade till ”de dära”, ”utlänningarna” och ”svartingar”. Jag diskuterar etiskt förhållningssätt senare, där jag utvecklar denna problematik. Men denna diskussion härleder oss till tillförlitligheten och återupprepningsmöjligheten, eller det som kallas reliabilitet. Under snarlika omständigheter hade denna studie kunnat upprepas utan större skillnader, men mest troligt är det att vidare forskning bör ske med smärre modifikationer. Detta påverkar dock inte uppsatsens giltighet i min mening. Nils Hammarén ger i sin doktorsavhandling *Förorten i Huvudet* ett bra exempel på varför. Han skriver om den vetenskap som främst antropologer utövade under 1800-talet, där man mätte människohuvuden för att kunna dra slutsatser om individers intelligensnivå. Reliabiliteten är hög i sådana undersökningar, då man kan mäta och få samma resultat vid ett annat tillfälle. Dock är validiteten mycket lågt på grund av att man inte mätt vad man avsett att mäta; människans

⁷⁶ Kvale och Brinkmann (2009), sid 260

⁷⁷ Ibid, sid 259 ff

⁷⁸ Intervju, Daniel, 100426

intelligens.⁷⁹ Inte heller anser jag att intervjuerna utgör fakta, utan ska mest ses som respondenternas personliga reflektioner utifrån den sociala kontext de intervjuade lever i. Denna kunskap mäter vad *A* innebär för *B*, där *A* är interaktion och *B* är synen på muslimer givet den omgivning som omger respondenterna.

Vidare, för att försöka uppnå en tillfredställande validitet krävs att man undersöker det som man avsåg att göra från början, det betyder att det som man teoretiskt presenterade ska överensstämma med operationaliseringarna.⁸⁰ Dessa har gjorts genom frågor som har härletts från teorierna (Se bilaga).

INTERVJUPERSONERNA

SAMHÄLLET SOM VI lever i kan jämföras med ett träd. Om trädet utgör samhället, utgör oändligt många grenar varje tankekategori som finns bland oss. Om vi endast plockar frukter från de grenar som liknar varandra, är möjligheten att vi missar bra frukter väldigt stor. Om frukterna symboliserar åsikter och tankar, förstår vi att det finns oändligt många tanke kategorier i samhället, och varje gren bär samtidigt på många frukter. Vi ska kunna beskriva trädet så som det är, utan att välja vad vi definierar som de finaste grenarna, de bästa grenarna, de starkaste eller de som bär de finaste frukterna. Sålunda valdes populationen utifrån en maximal variation, just för att fånga så många tanke kategorier som möjligt. Bland de intervjuade skiljde sig inkomst och kön, men även ålder. Den yngsta var född 1990 och den äldsta född 1940.

Min initiala position var att jag skulle intervjua tjugo personer med en etnisk svensk bakgrund. Idealbilden var att tio av dessa tjugo personer skulle bo eller verka i en monokulturell omgivning, det vill säga invandrarlest, och tio personer skulle bo eller verka där det fanns en kulturell mångfald. Självklart hoppades jag på att grupperna skulle vara så snarlika som möjligt i avseendena kön, ålder och möjligen inkomst. Vid studiens start upplevde jag svårigheter med att få personer att ställa upp, samtidigt som jag blev allt mer tidspressad. Jag valde då att omformulera min utgång, så att variationen i grupperna bortsåg från inkomst och ålder. Jag eftersökte dock fortfarande en jämn fördelning av kön, men även detta visade vara knepigt att få ihop.

Tretton personer ställde upp för intervjuer, varav sju av dessa hade hög interaktion med andra grupper, baserat på kultur- eller etnicitetsskillnader. Sex av de intervjuade uppgav att de hade minimal eller obefintlig kontakt med minoriteterna i Sverige. Fyra av de intervjuade var

⁷⁹ Hammarén (2008), sid 80-81

⁸⁰ Esaiasson m fl (2007), sid 64 ff

kvinnor, och alla respondenter bodde i Göteborg med omnejd. Fyra av deltagarna uppgav att de ansåg sig vara höginkomsttagare, sju ansåg att de hade en medelinkomst, en gick på aktivitetsstöd och en hade nyligen blivit arbetslös.

Kön	Inkomst	Född (år)	Nivå på interaktion
Kvinna	Medel	1959	Hög
Man	Medel	1976	Hög
Kvinna	Hög	1963	Obefintlig/Låg
Man	Medel	1951	Hög
Kvinna	Medel	1953	Obefintlig/Låg
Man	Hög	1941	Hög
Man	Hög	1940	Obefintlig/Låg
Man	Medel	1973	Obefintlig/Låg
Man	Aktivitetsstöd	1990	Hög
Man	Medel	1976	Obefintlig/Låg
Man	Medel	1956	Hög
Kvinna	Arbetslös	1981	Hög
Man	Hög	1949	Obefintlig/Låg

Tabell 2. Intervjupersonernas kön, inkomst, födelseår och nivå av interaktion.

Den gemensamma nämnaren för deltagarna var att alla var föreningsaktiva, där de sju som sade att de hade hög interaktion med andra grupper var i allmänhet involverade i föreningar som bestod av en kulturell mångfald. De övriga sex som inte hade någon uppenbar social kontakt med utlandsfödda eller personer med utländsk härkomst var engagerade i föreningar med en monokulturell sammansättning. Ingen av föreningarna fokuserade på invandrarfrågor eller andra samhällsrelevanta ämnen, utan det var till huvuddel sportföreningar och mindre sällskapsföreningar. Som det står i *Metodpraktikan*, är det viktigt att man inte väljer några ”subjektiva experter” för intervjuerna.⁸¹

Anledningen till att de intervjuade blev valda utifrån föreningar var främst tiden. Att kontakta föreningar är ett enkelt knep för att få tag på intervjupersoner utan tidsspillan. Alternativen såg jag som obefintliga eller mer komplicerade att genomföra (t ex telefonkatalogen, olika arkiv etc.) och genom att kontakta föreningar kunde jag även fråga (och i viss mån observera vid besöken) hur sammansättningen i föreningen såg ut, det vill säga monokulturellt (mestadels etniskt svensk) eller mångkulturellt. För att ytterligare klargöra hur interaktionen med andra grupper (dvs. invandrare och muslimer) såg ut, frågade jag detta innan inspelningen av

⁸¹ Esaiasson m fl (2007), sid 292

intervjuerna började. Respondenterna fick då förklara i hur stor utsträckning de hade kontakt med andra grupper i samhället. Detta noterade jag tillsammans med namn, vad intervjupersonerna ansåg sig ha för inkomstnivå och födelseår.

En av de intervjuade visade sig inte vara svensk vid mötet, utan han hade en tysk bakgrund och hade bott i Sverige sedan 60-talet. Denna individ bör inte exkluderas från studien på grund av att personen i fråga har bott i Sverige så pass länge och dessutom kom han från ett land som inte skiljer sig avsevärt i så väl den politiska som den samhällseliga kulturen. Tyskland har därtill upplevt samma problematik med minoriteter, främst den turk-muslimska, och studier pekar på att främlingsfientligheten och islamkritiska röster har fått mer utrymme i det tyska samhället.⁸²

INTERVJUERNA

JAG HAR NOTERAT några kommentarer som jag har fått antingen genom e-post eller direkt i telefon i samband med personsökningar. Folk var inte sällan mindre vänliga vid förfrågan, och samtidigt misstänksamma och skeptiska till vad syftet ”egentligen var”. Att få tag på personer att intervjua var mycket svårare än jag trodde att det skulle vara. Det är också därför idealbilden för intervjuundersökningen och verkligheten skiljer sig i antalet intervjuade. Jag kontaktade ett 50-tal föreningar genom e-post, och fick tre svar tillbaks från dessa. Jag beslutade då att ringa runt istället, och fick då fler personer som nappade (många som antagligen inte kollar sin förenings e-post). Vid tre tillfällen gjordes intervjuerna parvis. Detta har säkerligen fått konsekvenser för svaren, men jag upplevde ändå ärlighet från respondenternas sida. Vid ett av tillfällena, när det gällde en man och hans hustru, hettade till och med diskussionen upp de sinsemellan, och de valde att svara på mina frågor separat. Genomförandet av intervjuerna har klart varit intressanta och inte minst roliga att genomföra. Jag hade bokat in femton intervjuer, varav en blev avbokad i allra sista stund och en där respondenten inte dök upp. Det fanns tillfällen då respondenterna blev allt för bekväma med att någon lyssnade på deras svar, att vi efter själva intervjun satt kvar och diskuterade de olika aspekterna på det som tagits upp.

Intervjuerna genomfördes framförallt på respondenternas arbetsplatser, men även på föreningskanslier där de var aktiva. Två intervjuer gjordes hemma hos intervjupersonerna. Det var viktigt, ansåg jag, att respondenterna själva skulle välja plats, så att de kände att de var bekväma och avslappnade när de svarade på de frågor som ställdes. Esaiasson med flera skriver att intervjun bör hållas ”på ett ställe där den intervjuade känner sig så bekväm som möjligt”.⁸³ Jag spelade in

⁸² Se bl a Human Rights Watchs *Germany for Germans* (1997), Ireland (2004) och Smits (2005)

⁸³ Esaiasson m fl (2007), sid 302

alla intervjuer, samtidigt som jag noterade ansiktsuttryck och andra noterbara händelser, som rodnader och blickar. Oftast var intervjuerna väldigt monotona i början, men när följdfrågorna ställdes, blev personerna mer aktiva och känslösa. Dessa känslor har jag försökt återge i transkriberingen, så som skratt, suckar, djupa andetag, speciella ansiktsuttryck och handrörelser. När det gäller själva intervjun, har jag transkriberat alla i helhet, med vissa delar utlämnade. Dessa delar är främst de delar som inte är relevanta för uppsatsen, som när intervjupersonerna gick ut från ämnet. Orden ”liksom”, ”typ” och ”alltså” har jag också utlämnat där de inte utgjort en central del i meningen. Detta på grund av att läsaren enklare ska följa med i texten, men främst för intervjupersonernas skull, då dessa uttryck är mycket vanliga och görs ofta omedvetet.

Som kan ses på sidan 49, visade jag upp fyra bilder som föreställde muslimer i olika situationer. Det kan verka problematiskt att inte definiera vem muslimer är, men detta är ett medvetet val i denna uppsats. Bilderna har jag tagit fram genom olika tidningsartiklar där muslimer varit utsatta för diskriminering på grund av deras religiösa övertygelse. Jag har inte presenterat bakgrunden av händelsen, eller berättat om bilden i fråga för respondenterna, utan endast visat bilderna och sedan låtit respondenternas tankar definiera och diskutera vad bilderna visat. På så sätt har jag utifrån verkliga händelser, där muslimer varit inbladade och där deras religiösa övertygelse varit i centrum för hur de uppfattats eller behandlats, kunnat välja relevanta bilder.

ETISKA PROBLEM

SOM JAG HAR berättat tidigare, medgav många av respondenterna att min utländska bakgrund hade påverkat dem. Författarna till *Metodpraktikan* varnar för intervjuareffekter, och påpekar att etnicitet kan vara (och är ofta) en avgörande egenskap för hur svaren ser ut.⁸⁴ Vid intervjutillfällena förberedde jag mig därför för otydliga och tillbakadragna svar, som jag skulle behöva fråga följdfrågor på. Det var vid dessa följdfrågor som intervjupersonerna slappnade av och uttryckte begrepp som ”utlänningar” och ”svartingar”.

I slutändan upplevde jag många av svaren som tillfredsställande, men många lämnades också därhän på grund av att respondenten fortsatte att uttrycka svaret på samma sätt. Det är viktigt att jag flaggar för detta, så att läsaren förstår i vilken kontext svaren har getts.

Jag funderade på att använda ett mer europeiskt namn. Satt och funderade länge och öppnade till och med ett mail konto med ett annat namn, men jag stoppade mig själv i sista

⁸⁴ Esaiasson m fl (2007), sid 266

stund. Ett namnbyte hade möjligen förstärkt reliabiliteten, men raserat den etiska grundforskning ska stå på. Jag avstod således från namnbytet, och noterade istället reaktionerna gentemot mitt riktiga namn. Kvale och Brinkmann skriver att forskarens integritet är avgörande för den vetenskapliga kunskapens kvalitet.⁸⁵ Forskaren har ett moraliskt ansvar för forskningen, och trots att använda ett mer 'uropeiskt' namn kanske hade kunnat påverka de som intervjuades och fått de att avslöja, som Kvale och Brinkmann skriver, "upplevelser och känslor som hon senare inser att hon borde hållit för sig själv eller inte ens ha haft "vetskap om"", känner jag att det i en kvalitativ forskning inte ska undanhållas information från respondenten.⁸⁶ Han eller hon ställer trots allt upp utan betalning och offerar av sin tid, och förtjänar således ärlighet, transparens och respekt.

När det gäller intervjuaren, skriver Kvale och Brinkmann att det måste finnas en medveten naivitet hos den som intervjuar i intervjuprocessen.⁸⁷ Man måste, skriver de, visa öppenhet för nya och oförväntade vändningar istället för förutfattade kategorier. "Kritisk mot sina egna antaganden och hypoteser under intervjun" menar författarna är central i intervjun, och en kritisk medvetenhet om de egna förutsättningar man går in i intervjun med. Min egen bakgrund har jag försökt separera från min akademiska karaktär, och jag har försökt att säkerställa mitt tolkningsutrymme genom att spela in intervjuerna. På detta sätt undvek jag i bästa möjliga mån att lägga till eller dra bort ord som intervjupersonerna uttryckt, och på så sätt anpassa min analys till vad som framkommit under intervjuerna, utan normativa eller förbestämda inlägg. Detta är också en fråga om intersubjektivitet som jag diskuterat tidigare.

⁸⁵ Kvale och Brinkmann (2009), sid 92ff

⁸⁶ Ibid, sid 91

⁸⁷ Ibid, sid 46

4. Berättelser och interaktion

"The negro is a sort of seventh son born with a veil, and gifted with second sight in this American World – a world which yields him no true self-consciousness, but only lets him see himself through the revelation of the other world. It is a peculiar sensation, this double consciousness of always looking at one's self through the eyes of others, of measuring one's soul by the tape of a world that looks on in amused contempt and pity".⁸⁸

W.E.B. DU BOIS, *THE SOULS OF BLACK FOLK*

FÖR ATT VETA vad som är ont, måste du veta vad som är gott. För att veta vem som är främling, måste du veta vem som är bekant. Du Bois citat här, som han skrev i samband med den grova diskriminering som svarta i USA upplevde under den tiden, kan förstås utifrån den frustration den förtyckta lever i. När etniska svenskar, medvetet eller omedvetet, tar avstånd från nysvenskar, invandrare eller personer med utländsk härkomst (vad man nu föredrar för definition), bör man försöka förstå det i den kontext som omringar personens tankekategori. Det är därför, utifrån respondenterna själv, viktigt att de får definiera vad de ser som " normalt " och vad de anser vara "svenskt", för att lättare komma underfund med vad interaktion innebär för det gemensamma utrymmet. Det är viktigt anser jag att vi förstår hur intervjupersonerna uppfattar invandrare och svenskhet, innan man går vidare till frågor som berör muslimer, för att förstå grunden till attityden mot muslimer. I följande stycke besvarar således frågeställningarna *Vad är svenskt och vem är svensk? Vem är invandrare?* Jag väljer att presentera resultatet för dessa två frågor utan att rangordna de efter låg interaktion och hög interaktion eftersom vissa av svaren behöver kontrasten från sin motpart i följd.

TEMPERAMENTSLOSA OCH LAGLYDIGA - SVENSKAR, SVENSKHET OCH INVANDRARE

NÅGRA RESPONDENTER BESKREV invandrare som i det närmaste inkräktare. Anne, till exempel, sa att:

Kommer du till ett land, då ska du försörja dig [själv]. Men de går ju bara till sociala [socialtjänsten]... (pratar med irriterad röst). Och de går och går och går, sen går här på torget... Du kan ju se själv. Varför ska inte jag också få göra så?

A: *Menar du att de får, men inte du?*

⁸⁸ Du Bois (1903)

Ja (någorlunda högljudd). Så ser jag det.⁸⁹

Anne tyckte att hon som svensk inte hade samma rättigheter som invandrare. Hon tyckte att det inte var någon som brydde sig om henne när hon var ung och förlorade sin far, men att invandrare får otroligt mycket hjälp och sympati, fast än ”de bara dräller”. Hennes egna ord om invandrares speciella status hos myndigheterna var att ”invandrarna kan välja och vraka” bland ekonomiska medel. De med hög interaktion angav i högre utsträckning att de tyckte att media vinklade det som berörde invandrare, så att det såg ut som att svenskar representerade det goda, medan invandrare var skurkar. Några med obefintlig interaktion uppgav att de tyckte att mediebilderna var vinklad, men att de inte kunde hjälpa att vara påverkade av den.

Respondenterna i min undersökning hade oavsett interaktionsnivå, svårt att ta på begreppet svenskhet. Det blev följdfrågor och tysthet, med enkla svar. Lisa, en av respondenterna, påpekade att det inte fanns några svenskar i benämningen ”blond och blåögd”. Hon tillade dock

En så där... En sån där tråkig Svensson. Det kan vara en invandrare en flykting eller vad som helst egentligen (skratt)... en riktig Svensson.⁹⁰

De flesta var av åsikten att svensk innebar att arbeta, ärlighet och att man var konflikträdd. Elinor beskrev svenskhet väldigt illustrativt:

Jag har inte tänkt så mycket om mig själv som svensk, inte förrän jag åkte till Ghana när jag var 19 år och då var det så att man tänkte att ”ja vi kommer att förstå varandra, och jag kommer känna mig bra där” och sånt, och trodde att jag skulle få bra relationer med folk, men sen blev det inte alls så. Jag märkte att jag kände mig förolämpad över saker som de inte förstod varför jag blev [sur] över, och jag framstod som dum och så... Saker skedde som jag inte hade trott... I vad jag hade förväntat mig av folk.

A: Blev kontrasten högre då, när du åkte till Ghana, då du kunde definiera dig själv som svensk?

Ja (skratt)... Det var första gången jag tänkte ”shit jag är svensk” och att jag har ett kulturarv som är... sitter ganska djupt. Men jag har funderat på om man kan ringa in vad som är

⁸⁹ Intervju, Anne, 100415

⁹⁰ Intervju, Lisa, 100415

svenskt... nåt slags svenskt historiskt. Det finns fina delar, som t ex min farmor och farfar, som bodde på landet, där alla kände varandra och alla hjälpte varandra. Där fanns något... Farfar är väldigt sådär att man ska göra sitt bästa, och sedan inte kräva mer än vad man behöver. Han bär med sig någonting som är ärligt, ärligt uppsåt, att göra något gott, och jag tycker att i det kan finnas något svenskt.⁹¹

Elinor stärkte därmed sin egen sympati med den svenska ingroup hon förut inte känt stark band till genom att hitta en outgroup som hon inte kände igen sig i.

Många av de som hade låg nivå av interaktion med andra grupper tenderade att lägga svenskhet idag med ”hur det har varit”. Man betonade starkt förändringen, nästan med ett liten hint av ogillande. Rolf, som uppgav att han hade låg interaktion, beskrev *svensk* på följande sätt

A: *Etniskt svensk pratade vi om... du sa först utlänningar, sen sa du nysvenskar... Vad menar du? Vem är svensk, och vad är ”svensk”?*

Det är inte något jag går runt och tänker på... Men ja... man kan väl säga att svenskt är... eftersom jag är så gammal, har det förut varit att man är född i Sverige, men jag har väl försökt omvärdera mitt tankesätt... Jag personligen är för integration... svensk... att man bor i Sverige och kan prata svenska.

A: *Så språket är viktigt?*

Ja det tycker jag. Kan man inte prata det så har man inte integrerat sig till svensk... Om vi säger att jag flyttar till Iran eller Irak och bosätter mig där för gott, det är väl klart att jag skulle dra mig till svenskar. Men för att känna mig delaktig i samhället, föreställer jag mig att jag hade försökt lära mig språket, och beteende... Inte religion förstås...⁹²

På frågan hur en svensk är svarar Rolf att han tycker att svenskar är temperamentslösa och ganska lugna, till skillnad från personer som är sydländska. Han tyckte inte att kulturer som syrisk-ortodox kristendom eller islam kan benämnas som svenskt, utan är främmande för att de inte varit närvarande i det svenska samhället så pass lång tid. Rolf säger ”Jag är 70 år. 50 av de åren har jag levt i en homogen bubbla. Det kommer ta tid”. Hos Rolf märktes tydligt hur han som försökte att hantera ingroups och outgroups, genom att bland annat som Pettigrew säger, värva kunskap om outgroups.

⁹¹ Intervju, Elinor, 100415

⁹² Intervju, Rolf, 100423

Vad som framkommer av intervjuerna är att det som sammanför det svenska folket, är egentligen något man inte så lätt kan definiera. Alla respondenter, förutom en, var dock överens om att för kunna benämnas som svensk, så ska man förhålla sig till de lagar som finns och kunna prata språket. Det var intressant hur diskussionerna oftast kom att handla om brottsfrågor och laglydighet. Frågor som rörde invandrare, medborgarskap och svenskhet tenderade att sättas jämsides med ”lagen måste ju självklart följas”, ”man ska inte begå brott” eller ”man ska inte vara en brottsling”. Hur kommer det sig att när man pratar om invandrare, att man direkt härleder detta till diskussioner om rättssystemet? Finns det inga etniska svenskar som begår brott? Hur gör man med dem då? Är de inte längre svenskar, när de begår brott?

SKILLNADEN I SYNEN på benämningen *svensk* mellan en person som har hög interaktion och en som har låg nivå av interaktion exemplifierades av Anne väldigt bra. Anne beskrev sin livssituation med att hon bodde i Bergsjön, en stadsdel som är känd för sin pluralistiska sammansättning, men att hon aldrig beblandade sig med de invånare som hade utländsk bakgrund. Hon jobbade dessutom på ett sjukhus där hennes arbetskamrater hade olika ursprung, men hon höll sig till de svenska kollegerna. Hennes situation påminde mig mycket om Allports empiriska data från en skola (se sidan 16) där svarta och vita studenter blandades utan att ha någon verklig kontakt. Våldet ökade och fördomarna fördjupades istället för det motsatta. Att hon bodde och jobbade där många muslimer uppehöll sig förde inte med sig några insikter i muslimernas liv. På frågan vem som var svensk svarar hon:

Det är när du kommer till Sverige, att du tar seden dit du kommer. När du kommer till Sverige, då ska du anta mina svenska seder. Du ska sjunga... Ja, jag tycker att man är en fullvärdig [svensk] medborgare då. De ska rätta sig efter mitt, tycker jag då som är svensk.⁹³

Sunes bild av svensk och svenskhet var annorlunda än Annes. Han hade rest mycket och var inblandad i sjukvårdsbistånd till länder i mellanöstern. Han hade således hög interaktion med invandrare i Sverige och hans arbetskamrater var oftast personer med utländsk härkomst. Sune tyckte att svensk innebar:

Alltså svensk... formellt är det väl när man har svenskt medborgarskap. Jag tror inte det finns några egenskaper som är ”svenska”, och inte heller något specifikt svenskt. Eller... det finns ju självklart skillnader i hur vi är som personer i jämförelse... med andra kulturer...(djupt

⁹³ Intervju, Anne, 100415

andetag).⁹⁴

Sune berättade att han nyligen kommit hem från Palestina och att där fanns en väsentlig skillnad på hur man betedde sig mot ”främlingen”. Han berättade att så fort barn och ungdomar i Palestina ser en vit person, så vill de testa sin engelska, och är väldigt öppna och vänliga. De vill att man följer med de hem på middag, fester och liknande. Till skillnad från svenskar menade han, som gärna är tysta och inte framåtgående mot okända personer.

NÄR DET GÄLLER vad respondenterna ansåg vara ”utländskt”, främmande eller sammankopplad med invandrare var de svar som jag fick olika i sin karaktär. Medan de som bodde i svenskglesta⁹⁵ områden påpekade att om man hade svenskt medborgarskap så var man inte invandrare, så de som bodde i svensktäta områden att invandrare var man om man till exempel hade en brytning när man talade svenska. Karin beskrev det på följande sätt:

Spontant skulle jag säga att, när jag klassificerar någon som invandrare är när jag hör någon prata på ett annat sätt. När man pratar med en brytning då reagerar jag ju... Då förstår jag att ”de här är inte födda här”. Om jag teoretiserar det hela, så tycker jag att invandrare är de som inte har kommit in i samhället riktigt. Jag känner ingen själv, men när personer som har bott här väldigt länge, som man hör på radion, fortfarande inte pratar språket... När man inte aktivt försöker komma in i samhället. Det är där jag fortfarande kan tycka att de är invandrare, och de beter sig som om de ville vara det också...⁹⁶

I allmänhet menade respondenterna att invandrare var någon som hade flyttat hit, och främst hade det med utseendet att göra, det som framhävde ”invandraren”, men ingen kunde riktigt peka på vad det var. Daniel menade att det fanns ett nordiskt utseende som ”var normalt” för Sverige, och som man ”bara kunde känna igen”.

Lasse, som jag upplevde som en väldigt rakfram person, godkände inte den så kallade ”mångkulturalistiska experimentet”. Han tyckte att assimilation fått en sådan dålig innebörd i dagens politik, och ansåg att invandrare skulle anta de seder som fanns i Sverige, och lämna sina därhän. Lasse sa:

⁹⁴ Intervju, Sune, 100420

⁹⁵ En term som diskuteras av Andersson (2007). Han menar att det är platser där det har skett en så kallad *white flight*, dvs att det flyttat ut många svenskar från området. Platserna är dominerade av personer med utländsk härkomst.

⁹⁶ Intervju, Karin, 100419

Kommer man till Sverige då tycker jag att man ska anta de seder och normer som finns här. Det är svårt, jag förstår, men jag tycker inte svartingarnas kultur är svenskt, och jag tycker inte det passar in riktigt (viskande med en lätt rodnad). Alltså, mörkhyade personer som går runt och luktar som de gör i sina länder, det är för starkt för våra svenska näsor (skratt).⁹⁷

Lasse uppehöll sig i Torslanda där han bodde och arbetade på en golfbana. Hans interaktion med andra grupper var i det närmaste icke existerande, och han eftersträvade heller inte att uppnå någon kontakt med andra kulturer. ”Kulturer”, sa han, ”det är sånt man upplever på utlandsresan”.

INTERVJUERNA INNEHÖLL OFTAST betoning på integration av invandrarna. Vid frågan om vad integration var, blev det åter ett svårdefinierat begrepp. Många av de som hade låg interaktion med andra grupper menade att integration var en enkelriktad process, som innebar att de som flyttade till Sverige skulle bli svenskar. Det kändes som om begreppet var uppsnappat av intervjupersonerna utan att ge det närmare betänketid och vad det innebar. Trots att integration inte var en av de frågor som var tänkta från början, kändes det som om relevansen i frågan till frågeställningen om svenskar och invandrare var påtaglig. Detta främst på grund av att man oftast talar om integration i samhället när man talar om immigration. Fredrik påpekande att ”rent juridiskt är man svensk när man får medborgarskapet”, men att det inte innebar att man var svensk.⁹⁸ Det var när integrationen hade gjort sitt, som han menade att man var svensk. Integrationen definierade han som språket, respekten för demokrati och lagen.

Jörgen, som var en hängiven tränare och ordförande i en vacklande fotbollsklubb, ansåg att de unga männen som tränande i hans klubb, som de flesta hade utländsk härkomst, var svenskar, ”fast ändå inte”. Han menade att det var svårt, för att ibland ”betedde sig killarna som svenskar, och ibland ville de praktisera sin kultur”.⁹⁹ Han tyckte att nyckeln till att bli benämnd som svensk var det svenska språket, och kunde man den menade han att man var svensk. När jag målade upp ett scenario av en familj, där pappan hade jobbat och betalat skatt till Sverige i över 20 år och där mamman stannat hemma och tagit hand om hemmet och familjen, och på så sätt missat att lära sig det svenska språket, blev hans svar annorlunda. Han menade då att kvinnan var svensk, men inte en integrerad svensk, för att han tyckte att svensk inte heller innebar att man endast kunde språket, utan att andra faktorer (som att uppfostra barnen till bra

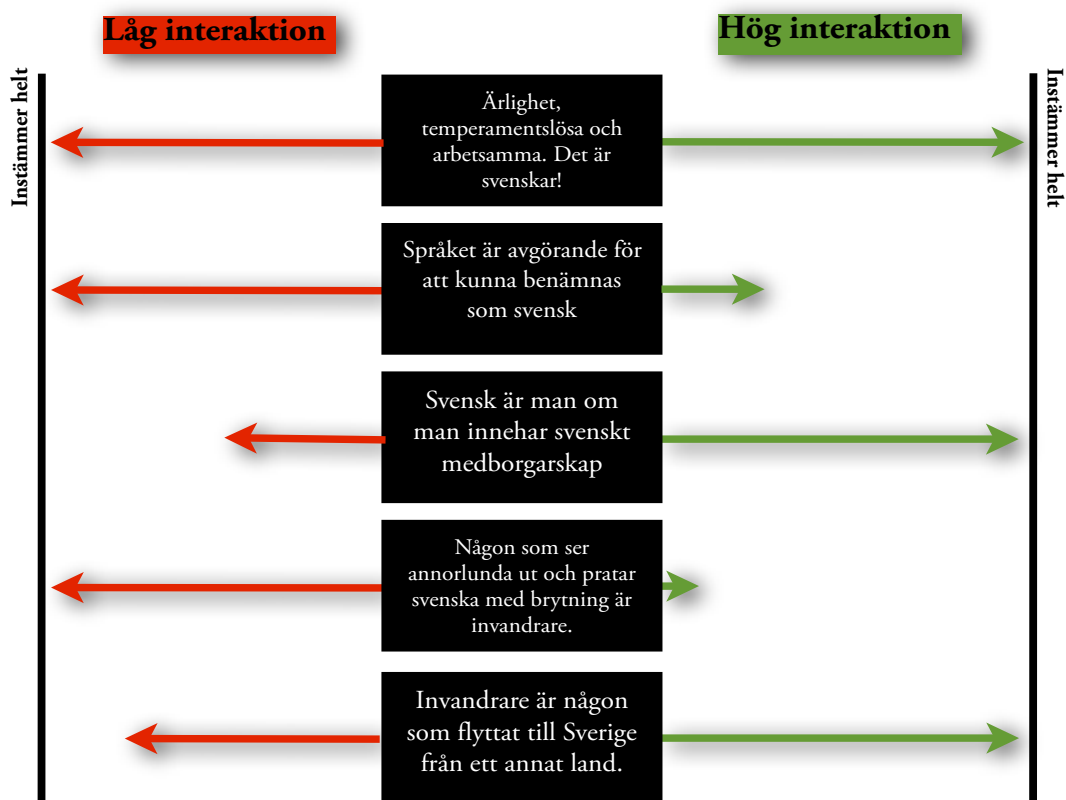
⁹⁷ Intervju, Lasse, 100416

⁹⁸ Intervju, Fredrik, 100426

⁹⁹ Intervju, Jörgen, 100424

samhällsmedborgare) spelade in. På denna punkt hade respondenterna med relativt hög interaktion snarlika uppfattningar. De med låg interaktion uttryckte sig mer relativistiskt, och menade att om kvinnan gjort valet själv att stanna hemma, då var hon inte en svensk, enligt deras åsikt. Lasse sa att om hon hade blivit tvingad att stanna hemma på grund av sin man, var hon en svenska som samhället borde hjälpa, även om hon inte kunde språket.

Synen på svenskhet, svensk och invandrare kan utifrån ovanstående redovisning presenteras som i figuren nedan. Figuren visar vad de två olika grupperna anser om begreppen och hur mycket de håller med påståendena.

Figur 1. Svenskhet, svensk och invandrare uppdelad i hög respektive låg interaktion.

KORTA BYXOR, SKÄGG OCH SLÖJOR - MUSLIMER OCH DET SVENSKA SAMHÄLLET

Det utseendemässiga... En mörk person med arabiskt utseende... Sen vet jag att det finns många afrikanska personer också. Men någon bild däremellan. Ibland har jag träffat muslimer i jobbet och känt att man inte riktigt fungerar [tillsammans]. Verkar vara att man har olika inställningar till överordnadsrättigheter, chefsroller...¹⁰⁰

Sånna här... vad heter de... med korta byxor... De gillar jag inte. De har skägg och så... Är det muslimer? (funderande). Jag är rädd för dem. Jag är rädd för att de ska bomba marknaden när jag är där...¹⁰¹

DET FÖRSTA CITATET kommer från Karin, som lever under väldigt monokulturella omständigheter. Hon lever i ett villaområde och har minimal kontakt med muslimer eller invandrare. Frågan som jag ställde var hur en muslim var. Frågan för andra citatet var om det fanns någon grupp i Sverige som var konfliktfylld och upplevdes som icke kompatibelt med det svenska levnadssättet. Annes man, Sten, som också deltog på intervjun, gjorde en snabb invändning mot Anne. Sten jobbar i Bergsjön och har varit föreningsaktiv i stadsdelen långt över 20 år. Hans inställning till invandrare var mer tillmötesgående än hans fru, som sällan beblandade sig med personer från andra kulturer. Han kallade inte de som Anne beskrev som muslimer för muslimer, utan hänvisade till de som fundamentalister och fanatiker. Han berättade att han hade besökt Bellevuemoskén i Göteborg, och att han inte alls upplevde muslimer som något problem i Sverige. Sten menade att det fanns fraktioner, ”precis som alla andra grupper”, som ställde till det för majoriteten ”av de skötsamma och vanliga muslimerna”.

SYNEN PÅ MUSLIMER OCH LÅG INTERAKTION

DANIEL TITTADE PÅ mig och rodnande kraftigt. Han hade precis sagt att muslimerna bör för integrations skull avsäga sig alla dessa krav på att bygga bönelokaler och rätten att utöva sin tro i det offentliga. Han tillade att han förstod att immigranterna hade olika skäl till varför de kommit hit. Men så stannade han upp, funderade en liten stund och sa att han inte alls tyckte så. Alla har sina rättigheter, sa han, men man måste aktivt jobba för att komma in i samhället.

Daniel är en medelålders man som bor i ett svensktätt område. Han påstår sig ha ändrat uppfattningar om invandrare, invandring, muslimer och islam sedan han träffade sin sambo, som är adopterad från Latinamerika. Att hon var adopterad hade ”försvenskat” henne men det hade inte suddat ut det kulturella arv hon hade i generna menade han. En insyn i hennes liv hade fått

¹⁰⁰ Intervju, Karin, 100419

¹⁰¹ Intervju, Anne, 100419

honom att rannsaka sig själv, men att han ibland kom i konflikt med sig själv genom att tycka någonting samtidigt som han kände att det var fel. Han har tidigare varit aktiv mot invandring och invandrare.

När jag frågade honom om det aktuella (i skrivande stund) moskébygget vid Ramberget i Hisingen, och om de som byggde moskén var svenskar blev Daniel tveksam. ”Det vet jag inte... det har jag ingen åsikt om”. Jag frågade då om man kunde vara muslim och svensk samtidigt. Då svarade Daniel ”Utan tvekan”. Jag frågade då om samma fråga om moskébygget i Hisingen, och då kom ett skratt som tydde på att han förstod vad jag ville komma fram till. ”Vissa av dem är väl svenskar, det är jag övertygad om”. Han menade att det ska finnas moskéer i Sverige, ”om man ser det på det sättet”, det vill säga att de som bygger är svenskar. ”Vissa seder som finns i islam, passar inte in i Sverige”, tyckte han. Jag bad han då att förtydliga uttrycket lite, och om han kunde precisera vilka seder han menade, och då svarade han att media visar ju alla kvinnofridskränkningar som sker bland muslimer, och då förstår man att det är kulturen det är något fel på. Han kallade det ”utländska kvinnoförtrycket” för ett ”juridiskt misslyckande av den svenska staten”. Samtidigt, skulle han inte anställa en beslöjad kvinna för han inte tyckte att hon passade in i hans företag. Han tyckte inte att en beslöjad kvinna betedde sig svenskt, men att hon fortfarande var svensk. Han ansåg dock att religionsfriheten var viktig och att möjligheten för att praktisera sin religion bör finnas i samhället.

Fredrik var som Daniel mycket inne på jämställdhetsfrågan. Han tyckte att en problemgrupp i Sverige var utpekande ”extrema muslimer... eller sånna där islamister”. Frågan ställdes utan någon hänvisning till islam eller muslimer. Han tyckte att de ”höll på för mycket med burkor och sånt”. Han tyckte att kvinnoförtrycket är alldeles för hög bland muslimer. Jag frågade då om han varit i kontakt med ett sådant fall, där en muslimsk man förtryckt en kvinna, eller om han överhuvudtaget kände några muslimer. Han svarade nej, men att han tyckte att hans åsikt var starkt berättigad på grund av det media rapporterar.

Fredrik är en självklassad ”segregerad svensk”. Han bor mitt i centrala Göteborg, och enda kontakten med invandrare var antingen på jobbet eller på spårvagnen. Han klassade sig själv som medelinkomsttagare med snuddning till hög inkomst. Han avslöjade att han röstade på högerblocket och att han, en medelålders svensk, var en stabil medlem i ett av allianspartierna.

Han ansåg att det inte fanns någon konflikt mellan att vara muslim och svensk ”så länge de följer lagarna”, men betonade starkt att kvinnoförtrycket, som jag upplevde att han menade är inbäddat i islam, inte kunde praktiseras i Sverige. Fredrik skämtade gärna om situationer där män med stort skägg handskades med flygplan, men var nästan förvånansvärt ganska positiv när jag

visade en bild av en pilot med skägg och arabiskt utseende, och påpekade att han inte tyckte det var något problem att flyga med den pilotens flygplan. När jag visade en annan bild, som den också föreställde en man med skägg, och frågade vad han tyckte om att han skulle få politiskt makt i Sverige, svarade Fredrik att ”om invandrarna röstar på honom, då har de väl gjort det”. Han tyckte att det oftast verkar som om ”invandrare röstar på sina (syftar på att invandrare röstar på invandrare)”. Fredrik sa också att inte skulle anställa personen på företaget, för att han ville undvika konflikter. Han menade att företagskulturen är den att ”personer med extrema åsikter” lättare hamnar i konflikt, och att bilden föreställde en sådan person. Respondenterna fick inte veta någon bakgrund om bilderna utan fick uttala sig utifrån egna åsikter. Fredrik visste således inte om mannen med skägg hade extrema åsikter eller hade problem i bagaget. Detta var vad han uttryckte när han endast fick titta på bilden. När jag frågade om mannen på bilden hade önskat gifta sig med en nära släkting till Fredrik, svarade han att det är den individens val. Han sa att han hoppades på att de i hans släkt blivit uppfostrade tillräckligt bra för att kunna göra ”bra val”, och om det inte var det, ”hade misstaget i så fall redan skett”.

Rolf var ungefär inne på samma spår som Fredrik i släktingsfrågan. När jag frågade honom om hans dotter önskat att gifta sig med mannen på bilden som hade skägg, blev han tyst en lång stund. Han svarade sedan:

Jag skulle tycka att det var konstigt. Det är sådan ovanlig tanke... Jag har ju en son som är 40 år idag. En tanke jag hade när han var grabb, var att han inte var så intresserad av tjejer. Då föll mig tanken in hur jag skulle reagera om han kom hem med en grabb... Och ja, då kan man säga att jag var fördomsfull... Men om min dotter skulle vilja gifta sig med han där... Om han är krävande och säger till henne att bära slöja... Det skulle kännas som en förlust... Om hon konverterar... (ledsen min och djup suck).¹⁰²

Rolf sa att han i slutändan var det dotterns val, men att han trodde att ”den naturliga kontakten” skulle försvinna, för att han trodde att genom att hon gifter sig med en ”sån” innebar det att den familjära kontakten minskade. Jag upplevde Rolf som öppensinnad men tillbakadragen, och svaret till varför det kan ha varit så, fick jag efter intervjun. Rolf var nämligen politiskt aktiv i sin stadsdel, som han hoppades på skulle bli en egen kommun. Tillika var även Rolf en drivande kraft bakom en stor lokaltidning, och detta kan ha varit orsaken till hans återhållsamhet vid svarandet. När jag visade en bild på två beslöjade kvinnor, och frågade om han kunde tänka sig anställa kvinnorna, var det första han sa, ”man måste ju kunna svenska för detta jobb”.

¹⁰² Intervju, Rolf, 100423

Rolf var generellt sett ganska positiv till invandring. Han menade likväl att invandringen till Sverige ”skett lavinartat” och han upplevde sig själv vara för gammal för att kunna handskas med alla nya människor. Vad som slog mig var att han i sin aktivism för en egen kommun, påpekade att han ville bygga hyresrätter i stadsdelen, ”så utlänningarna... nysvenskarna också ska kunna flytta hit”. Det var intressant att se att han kopplade invandrare med hyresrätter, och såg de inkapabla till att köpa ett hus eller en bostadsrätt.

Rolf menade att uttrycket *ta seden dit du kommer* inte var lämplig utifrån ett moraliskt perspektiv, och tyckte att ”om du ville ursäkta dig för att rulla ut bönemattan på andra våningen för att be till Allah” inte var några som helst problem. Han uttryckte dock en indirekt önskan om att muslimerna ”så som judarna och de kristna” skulle assimileras in i samhället. Han sa att judar kommer överens med svenskar i allmänhet, och att man sällan märker att någon bekänner sig till den judiska tron, men att judar i den privata sfären ”pratar sitt konstiga språk, och det är ju okej”.

När jag visade Rolf bilden på den muslimska piloten sa han:

Jag skulle inte ha några problem alls. Skulle kunna sova och så... Men jag vet folk som aldrig skulle åka med det planet. De är ju de som är fördomsfulla... Och massa såna finns det ju här (syftar på stadsdelen där han bor). Sen om han är en gangster... man kan ju vara vilken ras som helst för att vara det. Han här ser ju snäll ut.¹⁰³

KARINS BILD AV muslimer upplevde jag som vacklade. Det kändes som att hon uttryckte en viss frustration ibland samtidigt som hon pratade positivt och med stor förståelse om islam och muslimer. Karin var en arbetare inom processindustrin och bodde i ett samhälle strax utanför Göteborg. Området hon bodde i var strikt monokulturell, och hon träffade sällan på muslimer. Hon brukade se, vad hon tyckte var muslimer, på kafeterian på universiteten när hon var där för utbildning, och tyckte att ”de kvinnorna med slöjor är ju väldigt ambitiösa”.

Karin var väldigt skeptisk till *handskakningsdomen*¹⁰⁴ och tyckte att sådant beteende inte hörde hemma i ett modernt samhälle som Sverige. ”Hur mycket ska man acceptera?” undrade hon och sa att medvetenheten om jämställdhet bland muslimer måste öka. Hon tyckte att det var konstigt att muslimer kommer till Sverige och kräver att man ska acceptera deras seder, och att vissa av de här sederna var oförenliga med det svenska samhällets utbredda normer. Även

¹⁰³ Intervju, Rolf, 100423

¹⁰⁴ *Handskakningsdomen* är ett mål där en muslimsk man tilldelades en stor summa pengar på grund av att han inte fick jobb för att ha vägrat skakat hand med en kvinnlig chef. *Arbetsförmedlingen fälldes för utebliven handskakning* (Aftonbladet 8/2 2010)

Karin bekände sig till uttrycket ”ta seden dit du kommer”. Hon påpekade att muslimer verkar hålla sig till ”sina egna” och inte bebländar sig med den ”stora gruppen”, det vill säga majoritetssamhället. När jag frågade vad som krävdes för att de skulle bli inbjudna av majoriteten, sa hon att man bör uppoffra några av sina seder för att kunna inlemmas i den större gruppen. Hon upplevde det som svårt att inkorporera muslimer så som situationen såg ut idag, men hon var optimistisk inför framtiden; ”tiden kommer göra sitt”, sa hon. Karin trodde, på grund av den bild hon hade genom att notera det stora antalet muslimer på högskolor hon varit på, att muslimer kommer att få höga positioner i samhället i framtiden ”och då är det bara för oss andra att förhålla oss till det”. Hon tyckte att det var en utveckling i rätt riktning, för att integrationen sker bäst genom skola och arbete.

Karins misstänksamhet mot muslimer var dock noterbart. När jag frågade om det går att vara muslim och svensk samtidigt svarade hon att ”det måste gå ihop på något sätt”, men uttryckte att hon inte kunde lita på en muslimsk man på jobbet, bland annat på grund av handskakningsdomen. Hon tyckte att det var oklart om han skulle hjälpa henne om en farlig situation dök upp så som en olycka, skulle han då strunta i att röra henne då, på grund av religiösa skäl? Jag sökte efter ett förtydligande och frågade om hon då tyckte det var en konflikt mellan att vara muslim och svensk, varav hon svarade:

Jag är inte så säker på att det är så... [har de] den rätta tolkningen av Islam de praktiserande muslimerna? Det är väl som Bibeln. Det finns extrema varianter. Titta bara på judarna, där har de dem där extrem-ortodoxa och de har de som man inte märker av alls liksom. Det finns ju bland alla folkslag och allting... Bara för att det finns en extrem variant, känner jag inte att den är accepterad inom den här gruppen (syftar på den muslimska gruppen). Utifrån de debatter som äger rum, känner jag väl ”hur långt kan vi gå? Vad kan vi acceptera och vad vill vi acceptera?”¹⁰⁵

Hennes misstänksamhet märktes också när jag frågade om bilderna jag hade med mig. Vid frågan om den mannen med skägg skulle bo granne med henne och erbjuda samåkning till jobbet såg svaret ut på följande sätt:

(Tystnad följt av en skeptisk grimas)... Jag... hade... nog inte haft problem med det... (en stark rodnad). Däremot skulle jag inte åka med honom om jag blev erbjuden skjuts i stan eller liknande (skratt).¹⁰⁶

¹⁰⁵ Intervju, Karin, 100419

¹⁰⁶ Intervju, Karin, 100419

Nästan övertydligt märks det att kroppsspråket och det muntliga inte överensstämde riktigt. Hon sa också att hon inte ”kände några terrorist-vibbar” när hon såg bilden, utan att jag varken nämnde bakgrunden av personen eller terrorism. Detta var något hon härledde till själv. Karin sa att om mannen på bilden bott granne med henne, hade det varit okej med henne, men att hon skulle varit uppmärksam utöver det vanliga och att hon skulle behöva en omställningstid. När jag frågade om han hade bett att få gifta sig med hennes dotter svarade hon att det var något hon skulle ha väldigt svårt att smälta. Hon påpekade att den ”bristande kvinnosynen” i islam skulle varit huvudorsaken till att hon inte hade accepterat det så enkelt. Jag frågade då om hon kände någon muslimsk kvinna eller om hon var påläst om kvinnan i islam, och hon svarade nej, men att hennes uppfattning kom från de ”otaliga rapporteringar” som media gör.

DE TVÅ SOM jag upplevde hade snarlika åsikter som muslimer var Lasse och Anne. Anne berättade för mig att hon några dagar innan jag intervjun varit ute på gården framför hennes lägenhet. Då hon bor i Bergsjön, som vi berättade förut och som är en stadsdel där många av invånarna är muslimer, hade hon träffat på en kvinna med *niqab*¹⁰⁷ och hade inte kunnat släppa blicken från den för henne ovanliga klädseln. Kvinnan med niqab hade stört sig på Annes ihärdiga stirrande, så hon hade frågat Anne vad hon glodde på, varav Anne hade tagit illa upp och sagt ”på dina konstiga kläder”. Detta hade fått kvinnan i niqab att bli tillräckligt upprörd för att börja diskutera med Anne i en hätsk ton. Anne tyckte självklart att hon hade rätt att stirra som hon gjorde för att det ”inte är svenskt att gå på det sättet den kvinnan gick”.

Jag upplevde Anne som en dam med humor, men att hennes interaktion var obefintlig. Hon ville inte beblanda sig med andra grupper, på grund av incidenter som den ovan med den heltäckande kvinnan. Jag upplevde henne som en väldigt ärlig person. Som till exempel när jag frågade om det fanns problemgrupper i samhället som inte var förenliga med svenska värderingar svarade hon att ”de där med korta byxor”¹⁰⁸ och skägg är farliga (jag citerade detta tidigare). När jag sen frågade om en mer specificerad beskrivning eller gruppnamn, sa hon ”jo du vet, såna som du” och skrattade.

Jag genomförde intervjun med Anne och hennes man samtidigt, och det var i det närmaste underhållande att se hur Anne stod på sig och var ironisk när Sten uttryckte mjukare och mer positiva bilder av muslimer. Hon tyckte inte att islam var en del utav den svenska kulturen eller att islam var en svensk religion. Hon uttryckte det på följande sätt:

¹⁰⁷ Niqab: en slöja som är heltäckande och som vissa muslimska kvinnor tar på sig. Niqab täcker allt förutom ögonen.

¹⁰⁸ Religiösa muslimska män har enligt tradition byxslutet ovanför anklarna.

Nej det tycker jag inte. Här ska ingen komma och säga till mig att ha på ett huckle och grejer. Jag skäms inte för att visa mitt hår... nej, nej... inte är det svenskt... ¹⁰⁹

Hon sa heller att hon inte brydde sig om att islam var Sveriges andra största religion, utan att det helt enkelt inte var svenskt. ”De är som spöken för mig” sa hon om beslöjade kvinnor. Hon sa att hon hade kollat på tv-program från ”muslimska länder”, och hade då inte sett några slöjor på kvinnorna, och tyckte det var konstigt ”att de drog på sig ett huckle” så fort de kom till Sverige.

När jag frågade Anne hur hon hade agerat om hennes väninna hade konverterat till islam, svarade hon att de inte längre skulle kunna vara vänner, ”för jag köper inte sånt dravel”. Jag visade henne bilden av mannen med skägg, och sa att det skulle vara hennes väninnas man, och undrade hur hon hade reagerat. Hon utbrast då ”Där är han ju!! Det är ju en sån med korta byxor” (bilden föreställde för övrigt bara ett porträtt där endast ansiktet syntes). Hon var väldigt negativ till personer med sådant utseende som mannen på bilden, och tyckte att moskéerna hade ett stort ansvar för att få de att inte se ut ”så där”.

Anne berättade att hon blivit inbjuden till en källarmoské en gång med några damer som hade kontakt med Sten på grund av hans föreningsaktivism, och tänkte ”Ja, jag måste gå, jag är ju svensk”. Jag frågade henne vad hon menade att hon måste gå för att hon är svensk, och då förklarade hon att det är hennes pengar som finansierar ”alla dessa moskéer”. Hon såg på moskéer med stor misstänksamhet, och undrade vad de konspirerade ”när de satt där hela dagarna”.

När jag visade bilden på den muslimska piloten såg hon väldigt besvärad ut. Jag frågade vad hon hade gjort om hon var på ett flygplan och hon såg att han var pilot. Anne gjorde en ful grimas, nästan som hon var äcklad och sa att hon hade lämnat planet, ”det är ju en sån som åker in i byggnader” tillade hon.

Annes åsikter var väldigt snarlika Lasses. Lasse hyste också misstänksamhet mot moskéer och muslimska församlingar, som hade uttryckt ”verkade för segregation istället för integration”. Jag frågade honom då vad han menade, och han svarade att han inte tyckte svenska staten borde uppmuntra islam. Han tyckte att vi skulle värda religionsfriheten, men att det var något som gällde den privata sfären hos individen. Bland gemenskapen menade han att vi skulle ”bete oss civiliserat utan massa mullor och kvinnor i slöjor”. Jag frågade då om man kunde vara svensk och muslim samtidigt, på vilket han svarade att han inte hade problem med det så länge det inte

¹⁰⁹ Intervju, Anne, 100419

skulle "tvingas på samhället". Även detta bad jag honom förtydliga ytterligare, och jag förstod som att han menade att den speciella klädseln och sederna (han pratade bland annat om handskakningsdomen) skulle endast praktiseras i avskildhet.

Intervjun med Lasse var intressant att genomföra på grund av den bild han hade av hur samhället bör se ut. Han pratade om hur det hade varit under hans yngre dagar "när inte turkarna och de hade tagit över i varven än". Han menade att de invandrare som fanns här under 60 och 70-talet var mindre friktionsfyllda än "de som välld in under de senaste 20 åren". "Nu kräver de moskéer och att man ska anställa damer med slöjor", sa han och tyckte att det inte hörde hemma i Sverige. Jag frågade Lasse, så som jag gjort med de flesta respondenter, om han kände några muslimer han fått den här bilden ifrån, men han hänvisade mig till nyheterna och "hur de hela tiden måste ha uppmärksamhet". Han ansåg att det hade varit för mycket om islam och muslimer på sistone och "ganska ärligt så är jag trött på det".

Lasse tyckte heller inte att islam var en svensk religion. Han tyckte att "svenska politiker är för fega" för att säga nej till främmande kulturer och seder. Jag frågade då om bilden med mannen med skägg fick politisk makt i Sverige och vad Lasse skulle gjort. "Allt jag hade kunnat för att avstyra det i första hand" var hans svar, annars trodde han att han skulle flytta till ett ställe där "hans politik" inte kunde påverka honom. Han kopplade ihop bilderna med 11-september attackerna och Usama bin Ladin.

SYNEN PÅ MUSLIMER OCH HÖG INTERAKTION

ELINOR SKRATTADE OCH sa att hon tyckte det var "störtlöjligt" att haka upp sig på en bit tyg. Självklart pratade hon om slöjan som på senare tid har varit uppe för diskussion i samhället. Hon undrade när vi skulle komma längre i debatten om islam och slöjan, och tyckte att det fanns en besatthet av att diskutera "tygbiten" år efter år. Hon menade att det endast var ett problem om slöjan var påtvingad, men annars ansåg hon den att vara ett vanligt plagg "precis som min gröna tröja". "Jag tycker det är gött när man träffar på folk med slöja som jobbar på vanliga arbetsplatser. Tycker det är skönt", uttryckte hon ganska sangviniskt.

Elinor är en ung kvinna som bor i en stadsdel i nordöstra Göteborg. Hon har levt bland personer med utländsk härkomst under lång tid, och trivs i sådana miljöer. Hon har varit aktiv i föreningar som jobbat för bättre situation i förortererna runt om i Göteborg och har aldrig tänkt i banor som att 'invandrare är en belastning för samhället'. När jag frågade vad hon tänkte på när hon hörde ordet *muslim* svarade hon:

Muslimer... Jag tycker det är mer intressant att tänka på kulturen i Mellanöstern. Vi skiljer inte så mycket på de som är kristna och muslimer från Mellanöstern. Jag tycker det finns något spännande i... men jag känner inte till så mycket om islam, men jag vill väldigt gärna [veta mer]... Jag tror att jag har fått en mer och mer känsla av att folk är varma, har en stark känsla för familjen, att det oftast är samlingar och att man äter, att det är viktigt att bjuda på mat och gäster... Att man har mer traditionella familjer, [inga] regnbågsfamiljer... Att mamman har stark ställning och laddning...¹¹⁰

Hon påpekade att den verklighet hon har upplevt med muslimer skiljde sig från det som man tänker på när man ser muslimer på TV. Hon tyckte också att ”hela tiden lägga människor i fack” var något som ”Sverigedemokraterna höll på med”.

Den prägel som islam haft på samhället menade hon var positivt och seder som den muslimska fastemånaden *Ramadan*¹¹¹ ansåg hon vara en ”empatisk sed” som man kan lära sig av i Sverige. Hon välkomnade gärna en större beblandning kulturer sinsemellan, så att de kunde smälta ihop ”till något fantastiskt”, och hon trodde att med tiden skulle detta ske.

När jag visade henne bilderna på de två män som hade skägg, sa hon bara ”Det är ju konstigt... Sist fångade de ju hon där Jihad Jane, och hon såg ju inte alls ut som de här”. Elinor härledde inte bilderna till något negativt, och sa att hon kunde bo granne med allihop.

Liknande reaktioner fanns också hos intervjupersonen Karl. Han skrattade lite när jag visade bilderna och undrade om ”vi fortfarande bodde på 50-talet”. När jag frågade honom vad han menade, sa han att det var konstigt om folk fortfarande dömer andra endast genom utseendet.

Karl var den yngsta respondenten. Han hade nyligen fyllt 20 år vid intervjutillfället, och hade en varierande kompiskrets, ”med allt från svarta till röda”. Han bodde i ett litet samhälle strax utanför Göteborg, och tyckte att hans närområde hade blivit allt mer heterogent under senare år, vilket han upplevde som positivt. Karl gillade inte medias framställning av muslimer, eller invandrare i allmänhet. Han ansåg att media vinklade bilden av muslimer så att det såg värre ut än vad det var i verkligheten. När jag frågade om det fanns någon grupp som var problematisk i Sverige, svarade han ”Vaddå... hur menar du... det här låter ju lite så som rasister tänker”.

¹¹⁰ Intervju, Elinor, 100415

¹¹¹ Ramadan: den nionde månaden i den muslimska kalendern. Månaden anses vara helig av muslimer och man fastar mellan soluppgång och solnedgång. Under den här tiden avstår man från mat, dryck och sexuellt umgänge.

Att det framstod som om invandrare var kriminella, förklarade Karl, berodde på att invandrare ofast bodde i socioekonomiskt utsatta stadsdelar. Har man det dåligt så var kriminalitet kanske ett alternativ, tyckte han.

När jag frågade vad han associerade med ordet muslim blev han tyst ett tag, tittade i taket och svarade sedan ”Griskött! Att de inte äter fläsk...”. Skrattandes började han prata om att han nyligen hört om den så kallade Handskakningsdomen, och han tyckte det var konstigt att man hade nekat mannen jobb för att han hade valt att inte skaka hand. ”I Sverige”, sa han, ”får man väl hälsa hur man vill”. Med det kom vi in på den muslimska klädseln och först så tyckte han att var och en hade friheten att klä sig hur man vill, men när jag frågade vad han tyckte om niqab blev han fundersam och svarade att det skulle vara svårt att jobba med en person med det klädesplagget. Han tyckte dock inte att det var ett större problem ute i samhället om en kvinna nu ville bära det.

”HADE DU FRÅGAT mig för 20 år sedan så hade jag sagt aldrig i hela havet”. Jag hade precis frågat Lisa om bilden föreställandes en man med skägg, och om han hade erbjudit samåkning till jobbet. Hon svarade att det inte skulle vara några som helst problem, idag.

Lisa är en dam i högre medelåldern. Hon bor i en mångkulturell stadsdel, men jobbar ute i Askim. Hennes interaktion med andra grupper har ökat markant de senaste 20 åren, mycket på grund av att hon gifte sig under 80-talet med sin nu bortgångne make, som hade utländskt påbrå. För henne var det som utmärkte muslimer framförallt klädseln. Hon pratade om slöja och täckande kläder, och tyckte att det i många fall var fint. Hon var dock emot niqab och tyckte att det var för mycket. Hon sa att så som ungdomarna såg ut idag var en extrem (hon menade att de var väldigt lättklädda) men menade att niqab var den andra extremen. Något däremellan definierade hon som ”det svenska lagom”. Annars tyckte hon inte att skillnaden mellan muslimer och icke-muslimer var så stor, och för henne var islam en del av det svenska kulturlivet:

Ja det tycker jag, absolut att det ska vara del av den svenska kulturen. Javisst, de är ju fortfarande främmande, nytt, men folk är ju rädda för saker de inte känner till riktigt också. Sen hör man ju, tyvärr... mest elände... det färgar ju väldigt många... Sen är det ju så att de inte känner nån som är muslim, de har ingen aning om vad det är för nånting. Okunskap.¹¹²

Hennes man hade bott i en teokrati innan han flyttade till Sverige, och hade kommit i konflikt med staten. Han ansåg islam vara något för den privata sfären och detta hade färgat av sig på Lisa

¹¹² Intervju, Lisa, 100415

som sa att ”hon inte hade mycket övers för de som ser ut som mullor¹¹³”. Hon tyckte att sådant ”mullah-skägg” inte gör någon till mindre svensk, men att det var kontroversiellt, enligt hennes åsikt. Hon tyckte inte att uttryck som ”ta seden dit du kommer” var lämplig att säga.

När jag visade henne bilden av piloten med skägg, och om hon skulle åka med hans flygplan sa hon:

Javisst, han får flyga mitt plan. Finns väl ingen anledning att han störtar planet bara för att han har skägg... eller att han kör in i en byggnad eller vägg... men han är ful som fan... (skratt)... men han är okej...¹¹⁴

Jörgen tyckte också att piloten med skägg kunde vara hans pilot utan några som helst problem, ”Finns väl ingen anledning till att vara skraj för han dära”, sa han och skrattade.

Jörgens inställning till att muslimska seder i Sverige var positivt, och han tyckte inte att det var något problem med att följa ”de seder muslimer följer”. Samtidigt tyckte han att det var ett moraliskt ansvar att lära sig de lokala seder som fanns i Sverige för att enklare kunna interagera med andra invånare. Han jämförde samhället med en förening, där han sa att medborgaren var som en styrelseledamot som måste vara en aktiv föreningsmedlem.

De andra respondenterna med hög interaktion låg ganska nära varandra när det gällde synen på muslimer. Sune till exempel hade på grund av sina resor till Palestina fått en annan bild av islam och muslimer, som var positiv i jämförelse med det media visade menade han. Han upplevde inte islam eller muslimer som problematiska för Sverige, och tyckte heller inte att man skulle ”lägga människor i fack på det sättet”. Sune jämförde muslimska seder med den svenska kaffepausen, ”Om någon måste gå och be, är det väl inte konstigare att svenskar vill ha en liten kaffepaus”. Även Johan påpekade detta och sa, ”Så som folk springer och röker här (syftade på sin arbetsplats), ser jag inget problem i att de gör något som är hälsosammare (skratt)”.

De med hög interaktion hade väldigt konfunderade blickar när jag frågade om muslimer, som om de tyckte att det inte var nödvändigt att fråga sådana frågor. Karl, Jörgen, Elinor och Lisas intervjuer är i stort representativa för gruppen och Sten, Sune och Johan gav uttryck för likartade åsikter. Det var inte så mycket diskussion kring deras åsikter, och jag upplevde inte att de hade så mycket att säga om islam eller muslimer särskilt, förutom Lisa, som hade blivit påverkad av vad hennes man hade för åsikter. Intrycket jag fick var att de såg muslimer som en

¹¹³ Mullah: En som är kunnig inom islams traditioner och lagar. Används främst i de icke-arabisktalande länderna.

¹¹⁴ Intervju, Lisa, 100415

vanlig förekommande ingrediens i det svenska samhället och tyckte inte att det handlade om grupper, utan att problemen fanns på individnivå.

5. Konklusion och slutord

JAG HAR VALT att inte skriva ut några slutsatser efter varje resultatredovisning främst på grund av läsaren. Jag väljer istället för att skriva ut dessa i konklusionen för enkelhetens skull.

Denna uppsats har behandlat socialkonstruktivism och kontaktteorin för att se om dessa kan förklara perceptionen av muslimer hos etniska svenskar. Jag började med en enkel hypotes och den var att mer social interaktion leder till bättre förståelse och en mer positiv bild av ”den andre”, som i detta fall var muslimer. Utifrån teorierna har jag försökt definiera hur den sociala konstruktionen av främlingar, det vill säga de man inte känner, sker och hur bilden av muslimer ser ut idag. Jag lade sedan fram en konkret teori som behandlade problematiken som jag hade framför mig.

Slutsatserna jag kan ta efter resultaten är att mina respondenter passar in och bekräftar den tidigare forskningen. De som hade låg interaktion med den muslimska gruppen, tenderade också att ha en negativ stereotyp som fördom. Ju mer interaktion, ju mindre fördomar. Trots att socialpsykologin tidigare har empiriskt bevisat teorin, väljer jag att vara mer försiktig med att använda ordet bevisa, då jag anser att djupare studier med statsvetenskapligt ramverk krävs innan man kan påstå att man bevisat något.

De frågeställningar som jag ställde upp, har blivit diskuterade och utifrån detta material kan man säga att det finns en viss övertygelse om att social interaktion minskar motsättningar och ökar chansen för fler legitima medborgare, utifrån en juridisk men också en social aspekt. Vad som möjligen är negativt (dock positivt för min studie) är att det finns fördomar och misstänksamhet gentemot muslimer bland mina respondenter, som grundar sig i allt som sker och har skett i post-11 september världen. De som hade ett minimum av interaktion med minoriteter hade också ett mer restriktiv förhållningssätt till muslimer. Många av dem uttrycker ett visst missnöje med den muslimska närvaron i Sverige, och som jag citerade Månsson i teoriavsnittet, verkar ”främlingars annorlunda egenskaper” skapa missbehag för majoritetssamhällets medlemmar. Detta missbehag berodde främst på ”frozen images” som man hade av muslimer, som ”farliga”, ”kvinnoförtryckare” och ”icke-svenskar”. Även de som hade hög interaktion pratade om terrorism och bombningar utan att jag nämnde det.

Tidigare forskning stöder mitt resultat. I *Integrationbarometern 2004* svarade 66,4 procent av de tillfrågade att de ansåg islamiska värderingar vara oförenliga med det svenska samhället.¹¹⁵ I samma undersökning svarade 60,3 procent att "islam var ganska eller mycket dåligt". Jag har även presenterat Runnymede Trusts undersökning i Storbritannien, Gallups undersökning i USA och Songurs undersökning bland svenska män.

Wennebergs teori om att uppfattningar och vanor externaliseras från agenter till andra individer som inte har samma erfarenhet, lyste starkt med sin närvaro. Det intressanta från intervjuerna är att personer med minst interaktion uppger att deras källor är media och att de själva inte har kontakt med "kvinnoförtryckarna", "spökena" eller "terroristerna". Media var alltså den främsta agenten för externaliseringen av bilden av *muslimen*. Respondenterna upplevde muslimer som att vara särskiljda, och många började prata om just islam och muslimer först, det vill säga utan att jag hade hunnit ställa några frågor om muslimer. De med hög nivå av interaktion påpekade upprepade gånger att mina frågor var "konstiga" och att det var "sånt som rasister höll på med". De tyckte också att det mest handlade om personer på individnivå, till skillnad från de med låg interaktion som härledde det till något innefattade i den muslimska kulturen eller islam. Vad som var gemensamt för nästan alla respondenter, oavsett interaktionsnivå, var att terrorism kom på tal utan att jag nämnde det. Ord som "fundamentalister", "extremister", "terrorister" och "bombningar" berördes. Elinor förklarade detta väldigt bra med att säga att man är påverkad av tråkiga bilder som visas i media, vare sig man vill eller inte.

Respondenterna med låg interaktion tenderade att indirekt hävda att deras ingroup var det som symboliserade det goda, medan den muslimska outgruppen var en kontrast till deras goda hållning. De med hög interaktion utmärkte sig genom att sätta islam och muslimer jämbördiga med deras egen livsuppfattning och tyckte att individen kom före gruppen. Jag skrev om Allport och hans kriterier för att intergruppskontakt ska lyckas, det vill säga gemensamma mål, jämbördighet och samarbete. Pettigrew berikade teorin med sitt tillägg om kunskap, och de med hög interaktion verkade vara mer pålästa om muslimer (eller invandrare i stort) än vad deras motpart med låg interaktion var.

Den sociala konstruktionen, inte bara i Sverige utan på hela den globala planen skulle jag hävda, av muslimer som våldsvärkare, kvinnoförtryckare, förtryckta kvinnor och oförenliga med det västerländska samhället är en stark normerande kraft som med hjälp av medium, det vill säga TV, internet och radio, breder ut sig. Detta påverkar (nästan självklart) de som inte har något annat att gå på än det som de ser och hör. Och det är här vi ser skillnaden utifrån resultaten. De

¹¹⁵ Integrationsbarometern (2004), sid 65

med obefintlig eller minimal interaktion har inget annat att jämföra det som visas på TV eller det som står i tidningen med. Att interaktionen påverkar har vi även flera exempel på bland intervjupersonerna. Lisa påstod att hennes svar skulle sett annorlunda ut om jag hade frågat henne för 20 år sen, innan hon träffade sin make. Daniel menade att hans syn på invandrare och deras kulturer hade förändrats till det bättre, och att ständigt rannsakade sig själv sedan han träffat sin sambo. Det mest slående exemplet kanske kan ses hos Sten och Anne, som varit gifta i över 30 år och bott tillsammans längre än så i den mångkulturella stadsdelen Bergsjön. Sten som hade i princip daglig kontakt med invandrare, var mycket mer tillmötesgående angående muslimer och islam än vad hans fru var. Anne umgicks inte med personer från andra kulturer, och på jobbet höll hon sig till de som etniskt svenska. Hon hade, säkerligen inte denna enstaka gång endast, haft negativ interaktion med muslimer. Detta var enda kontakten med muslimer hon hade.

Utifrån analyschemat kan resultaten redovisas enligt tabellen nedan. Jämför med tabellen på sidan 19.

	Den socialt konstruerade bilden av muslimer	
Interaktion	Inkluderande	Exkluderande
Hög interaktion	<ul style="list-style-type: none"> De med hög interaktion har en inkluderande syn på muslimer. Kontaktteorin bekräftad. 	
Låg interaktion		<ul style="list-style-type: none"> De med låg interaktion har en exkluderande syn på muslimer. Kontaktteorin bekräftad.

Tabell 3. Resultat

DE MED HÖG nivå av interaktion upplevde inte muslimer som främlingar, utan som fullvärdiga samhällsmedlemmar. De flesta av dem konstaterade att samhället är en heterogen sammansättning, och sade att laglydighet borde vara tillräcklig för att vara fullvärdiga medborgare. Inte heller var den muslimska klädseln något problem, undantaget niqab som några upplevde som oförenlig med ett öppet samhälle som Sverige. Man ansåg islam vara en del av den svenska kulturen idag, och var medveten om den, det som man menade, snedvridna bilden av muslimer i media.

Det som var mest slående för mig var att de som definierade islam och muslimer som något icke-svenskt och främmande var likväl dåliga på att definiera svenskt. När jag frågade om svenskhet och svenskt blev det oftast obegripliga svar som jag fick fråga en hel del följdfrågor på. Många av de med låg interaktion hänvisade till i princip ingenting, utan sa att det var självklart att det fanns en svensk kultur.

Att svaren utvecklade sig på det sätt som de gjorde, överensstämmer med teorin. Kontaktteorin blev bekräftad i praktiskt taget alla intervjuer, och de som kände muslimer eller hade regelbunden kontakt med muslimer uppfattande de som annorlunda men inte som hotfulla, eller icke-svenska. När det handlar om svenskhet, skrev vi att det är ett begrepp som oftast används när man vill peka på något onormalt. Man menar då att man säger att något inte är svenskt istället för att peka på vad som är svenskt. Jag gjorde trots komplexiteten kring begreppet svenskhet, ett försök till att operationalisera begreppet utifrån Katarina Mattssons definitioner (se sidan 15). Bland de med hög nivå av interaktion, var inte definitionen av konceptet som var det svåra, utan frånvaron av samhällets heterogena konstruktion i själva begreppet.

För att uttryckligt poängtera de frågeställningar jag hade, anser jag utifrån presentationen av analyschemat på föregående sida, att resultatdelen täckt huvudfåran av min huvudfråga, och att hela frågan utsagt blivit besvarad. Uppfattningen av muslimer påverkas av i vilken grad man interagerar med muslimer.

AVSLUTNINGSVIS KAN JAG säga att denna studie säger oss något och det är att det *kan* finnas ett samband mellan interaktion och synen på muslimer. Jag har försökt att åskådliggöra det som är destruktivt för den svenska gemenskapen, nämligen fördomar och fientligt sinne, men även det som kan vara konstruktivt, det vill säga social interaktion. Min förhoppning är väl den att, som jag skrev att Hopkins eftersökte, denna studie bidragit till att bryta ner de negativa binärer där islam sätts emot väst. Det bor trots allt flera miljoner muslimer i Västeuropa, och det är viktigt att vi hittar ett sätt att som Kymlicka skriver, använda medborgarskapet till att förena samhället.

BILAGA 1: OPERATIONALISERINGAR

FRÅGOR FÖR INTERVJUerna – GUIDELINES

FÖLJDFRÅGOR TILLKOM.

1. Vad betyder svensk för dig?
2. Hur är en svensk?
3. Vem är invandrare?
4. Finns det grupper som är problematiska, utifrån religion, kultur eller etnicitet i samhället?
5. Hur är en muslim? Vad kännetecknar en muslim?
6. På vilket sätt är islam en svensk religion, eller är den det?
7. Kan muslimer följa sina egen seder och samtidigt vara goda medborgare?
8. Är det i konflikt att följa islam och samtidigt vara del av det svenska samhället?
9. Bilderna (*visar upp 4 bilder; en man med stort skägg, en muslimsk pilot med stort skägg, en med två beslöjade kvinnor och en med 4 beslöjade unga tjejer*). Frågor; som personerna på bilderna som grannar, som ingift i släkten, som anställd på jobbet, som en person med politisk makt i Sverige...
10. Frågor kring muslimsk klädsel i väst

REFERENSER

- ALLPORT, GORDON (1979) *The Nature of Prejudice*. New York; Perseus Books Publishing.
- DAHLSTRÖM, CARL *Modeller för invandrarpolitik* i PETERSON, ABBY and HJERM, MIKAEL (ed.) (2007) *Etnicitet - Perspektiv på samhället*. Malmö; Gleerups Utbildning AB.
- DU BOIS, W.E.B (1903) *The Souls of Black Folk*. Chicago; A.C. McClurg & Co.
- ESAIASSON, PETER; GILJAM, MIKAEL; OSCARSSON, HENRIK och WÄNGNERUD, LENA (2007) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Vällingby; Norstedts Juridik AB.
- GONZÁLEZ, KARINA VELASCO; VERKUYTEN, MAYKEL; WEESIE, JEROEN och POPPE, EDWIN (2008) *Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory*. British Journal of Social Psychology 2008;47, 667-685
- GOTTSCHALK, PETER och GREENBURG, GABRIEL (2008) *Islamophobia: Making Muslims the Enemy*. Lanham; Rowman & Littlefield Publishers.
- HAMMARÉN, NILS (2008) *Förorten i Huvudet: Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Falun; Atlas.
- HOPKINS, PETER *Muslims in the West: deconstructing geographical binaries* i PHILLIPS, RICHARD (ed.) (2009) *Muslim Spaces of Hope: Geographies of Possibility in Britain and the West*. London; Zed Books
- HUSSAIN, MUSTAFA (2000) *Islam, Media and Minorities in Denmark*. Current Sociology 2000; 48(4): 95-116
- IRELAND, PATRICK (2004) *Becoming Europe: Immigration, Integration and the Welfare state*. Pittsburgh; University of Pittsburgh Press
- KVALE, STEINER och BRINKMANN, SVEND (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund; Studentlitteratur AB
- KYMLICKA, WILL (1998) *Mångkulturellt Medborgarskap*. Falun; Nya Doxa
- LADEN, ANTHONY SIMON och OWEN, DAVID (ed.) (2007) *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge; Cambridge University Press
- LARSSON, GÖRAN (2006) *Muslimerna kommer!: Tankar om islamofobi*. Göteborg; Makadam.
- MALM, ANDREAS (2009) *Hatet mot Muslimer*. Falun; Atlas.
- MARSHALL, T.H. (1964) *Citizenship and social class* in *Class, citizenship and Social Development: Essays by T.H. Marshall*. New York; Anchor Books.
- MÅNSSON, NICLAS (2009) *Varför finns det främlingar? Den sociala konstruktionen av oönskade människor*. Stockholm; Liber.
- OLIVER, DAWN och HEATER, DEREK (1994) *The foundations of citizenship*. Great Britain; Harvester Wheatsheaf.
- PETERSON, ABBY and HJERM, MIKAEL (ed.) (2007) *Etnicitet - Perspektiv på samhället*. Malmö; Gleerups Utbildning AB.
- PETERSSON, BO (2006) *Stories about Strangers: Swedish Media Constructions of Socio-cultural risk*. Oxford; University Press of America.

- PETTIGREW, THOMAS F. (1998) *Intergroup Contact Theory*. Annual Review Psychology 1998:49, 65–85
- PETTIGREW, THOMAS F. och TROPP, LINDRA R. (2006) *A meta-analytic test of Intergroup Contact Theory*. Journal of Personality and Social Psychology 2006;90 (5), 751-783
- PHILLIPS, RICHARD (ed.) (2009) *Muslim Spaces of Hope: Geographies of Possibility in Britain and the West*. London; Zed Books
- RAMADAN, TARIQ (2004) *Att vara europeisk Muslim*. Ungern; Alhambra
- SARDAR, ZIAUDDIN *Spaces of Hope: Interventions* i PHILLIPS, RICHARD (ed.) (2009) *Muslim Spaces of Hope: Geographies of Possibility in Britain and the West*. London; Zed Books
- SMITS, KATHERINE (2005) *Reconstructing Post-nationalist Liberal Pluralism: From interest to identity*. New York; Palgrave MacMillan
- STRABAC, ZAN och LISTHAUG, OLA (2008) *Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries*. Social Science Research 2008; 37: 268-286
- TOGEBY, LISE och GAASHOLT, OYSTEIN (1995) *I Syv Sind: Danskernes Holdninger til flygtninge og indvandrere* [Med sjunde sinnet: Danskars attityder genetemot flyktingar och invandrare]. Aarhus; Politicia.
- WEINSTOCK, DANIEL M., *Liberalism, multiculturalism, and the problem of internal minorities* i LADEN, ANTHONY SIMON och OWEN, DAVID (ed.) (2007) *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge; Cambridge University Press
- WENNEBERG, SÖREN BARLEBO (2009) *Socialkonstruktivism: Positioner, problem och perspektiv*. Malmö; Liber AB
- YOUNG, IRIS MARION *Structural injustice and the politics of difference* i LADEN, ANTHONY SIMON och OWEN, DAVID (ed.) (2007) *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge; Cambridge University Press

STATLIGA DOKUMENT, UTREDNINGAR OCH RAPPORTER

- EUROPEAN MONITORING CENTRE ON RACISM AND XENOPHOBIA (2006) *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*.
http://194.30.12.221:80/fraWebsite/attachments/Manifestations_EN.pdf
- GALLUP NEWS SERVICE (2006) *Anti-Muslim Sentiments Fairly Commonplace: Four in ten Americans admit feeling prejudice against Muslims*.
<http://www.gallup.com/poll/24073/Anti-Muslim-Sentiments-Fairly-Commonplace.aspx>
- HUMAN RIGHTS WATCH/HELSINKI (1995) *Germany for Germans: Xenophobia and Racist Violence in Germany*. USA; Human Rights Watch.
- INTEGRATIONSVERKET'S RAPPORTSERIE 2007:03 *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: Antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*.
- INTEGRATIONSVERKET'S RAPPORTSERIE 2005:02 *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: Rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004*.
- STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1999:126 *Politikens medialisering*. Stockholm; Elanders Gotab
- STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 2005:41 *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm; Edita Norstedts Tryckeri AB.

THE RUNNYMEDE TRUST (1997) *Islamophobia – a challenge to us all*. London: The Runnymede Trust

INTERNET:

FOLKETINGET *Partier: Dansk Folkeparti Informationsark*

http://www.ft.dk/-/media/Pdf_materiale/Pdf_publicationer/Informationsark/Partier/dansk_folkeparti%20pdf.ashx (2010-03-23)

AFTONBLADET *Arbetsförmedlingen fälldes för utebliven handskakning* 8/2 2010

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article6564846.ab>

